

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра економічної експертизи та аудиту бізнесу

ОНИСЬКІВ ТАРАС МИХАЙЛОВИЧ

АУДИТОРСЬКІ ПРОЦЕДУРИ ТА ПОРЯДОК ЇХ ПРОВЕДЕННЯ

Спеціальність 071 – Облік і оподаткування

Магістерська програма – Економічна експертиза та аудит бізнесу

Науковий керівник:

К.е.н., доцент Р.Р.Кулик

Тернопіль - 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ПОНЯТТЯ АУДИТОРСЬКИХ ПРОЦЕДУР	5
1.1. Сутність та класифікація аудиторських процедур	5
1.2. Застосування аудиторських процедур для отримання розуміння суб'єкта господарювання	20
1.3. Процедури при аудиті дотримання принципу безперервності	25
РОЗДІЛ ІІ. АНАЛІТИЧНІ ПРОЦЕДУРИ В АУДИТІ	36
2.1. Поняття і сутність аналітичних процедур в аудиті	36
2.2. Використання аналітичних процедур для підвищення ефективності аудиту	55
РОЗДІЛ ІІІ. ВИБІРКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ В АУДИТІ	66
3.1. Вибіркові дослідження в аудиті: комплекс понять і категорій	66
3.2. Організація процесу вибіркового дослідження в аудиті	75
ВИСНОВКИ	103
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	106
ДОДАТКИ	119

РОЗДІЛ І

ПОНЯТТЯ АУДИТОРСЬКИХ ПРОЦЕДУР

1.1. Сутність та класифікація аудиторських процедур

Метою аудиту фінансової звітності є формування думки про її відповідність (у всіх суттєвих аспектах) застосованій концептуальній основі цієї звітності [61]. Щоб сформулювати обґрунтовані висновки аудитор має отримати достовірні докази. Для досягнення цієї мети застосовується широкий спектр специфічних прийомів, процедур і методів. Серед них - загальнонаукові методи дослідження, які в практиці аудиту використовуються для вивчення фактів господарського життя. За останні роки почали використовувати методичні прийоми соціології, математичної логіки, теорії та інформації. Мистецтво аудиторів полягає в тому, щоб обрати під час аудиту найефективнішу методику для успішного виконання поставлених завдань.

Методичні прийоми проведення аудиту викладено в працях Ф.Ф.Бутинця, Л.В.Дікань, М.Д.Корінька, В.П.Пантелєєва, Б.Ф.Усача, В.О.Шевчука та ін. Проте в нормативних актах та професійній літературі відсутній єдиний загальновизнаний підхід як до тлумачення, так і до класифікації методів, прийомів і процедур аудиту.

Так, Л.В. Дікань прийоми економічного контролю ділить на чотири групи: загальнонаукові прийоми дослідження (8 позицій), специфічні прийоми дослідження (2 позиції), засоби узагальнення (2 позиції) [32].

Б.Ф. Усач виділяє 10 загальнонаукових методичних прийомів і способів фінансово-господарського контролю і 8 власне методичних прийомів [115].

В.П. Пантелєєв, М.Д. Корінько наводять вісім видів аудиторських процедур внутрішнього аудиту: організаційні, моделюючі, нормативно-

правові, аналітичні, розрахункові, лічильно-обчислювальні, логічні, порівняльно-зіставні [75].

Основою складання програм аудиту є Міжнародні стандарти аудиту, зокрема МСА 500 «Аудиторські докази». Проте ні в глосарії, ні в тексті стандартів не використовується термін метод чи прийом. Натомість скрізь мова йде про процедури аудиту. Проте безпосереднє тлумачення цього терміну відсутнє. Розглядаються лише етапи застосування процедур та їх конкретні види.

Класифікація процедур за Міжнародними стандартами аудиту [61] подана на рис. 1.1.

Такий підхід суттєво відрізняється від чинної практики аудиту в Україні. У Законі України «Про аудиторську діяльність» та інших національних нормативних актах, які стосуються аудиту, в професійній літературі застосовуються терміни «метод» та «прийом аудиту».

Співвідношення цих термінів з терміном «аудиторські процедури» чітко не визначено. У професійній літературі можна зустріти пояснення, що процес аудиту розглядають як сукупність дій аудитора - аудиторських процедур [43].

Деякі зарубіжні вчені [3] зазначають, що аудиторські процедури не можна вважати методами аудиту. На їхню думку, аудиторська процедура - це певний порядок дій аудитора для отримання необхідних результатів на конкретній ділянці аудиту. Вони включають методи організації проведення аудиту, процедури отримання доказів аудиту, методи аудиту. Далі вони пропонують розглядати процедури аудиту за етапами його проведення, тобто процедури планування; збору фактів, та інформації; документування (процесів, систем); тестування; оцінки; формулювання висновків і результатів; підготовка звіту.

В українських наукових літературних джерелах неоднозначно розкривається зміст поняття «аудиторські процедури».

самостійне тлумачення і становлять різні за змістом явища і складові контролю.

Так, ми погоджуємося із твердженням Ф.Ф.Бутинця, Н.М.Малюги, Н.І.Петренко, які під процедурами аудиту розуміють сукупність дій аудиторських фірм та аудиторів, операцій, етапів зі збору та обробки даних з метою отримання необхідної інформації для підтвердження достовірності фінансової звітності [21].

Тлумачні словники дають таке пояснення зазначених термінів:

«процедура (з латинської - procedure)» – офіційно встановлений порядок дій при обговоренні, здійсненні чогось [67]; ряд яких-небудь дій, хід виконання чого-небудь;

«метод (з грецької methodos— дослідження)» — це прийом або система прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності [67];

«прийом» – спосіб виконання або здійснення чого-небудь, метод дослідження, вивчення чого-небудь, певний захід для здійснення чого-небудь.

На підставі вищевикладеного можна зробити такий висновок про підпорядкування даних термінів (рис.1. 2).

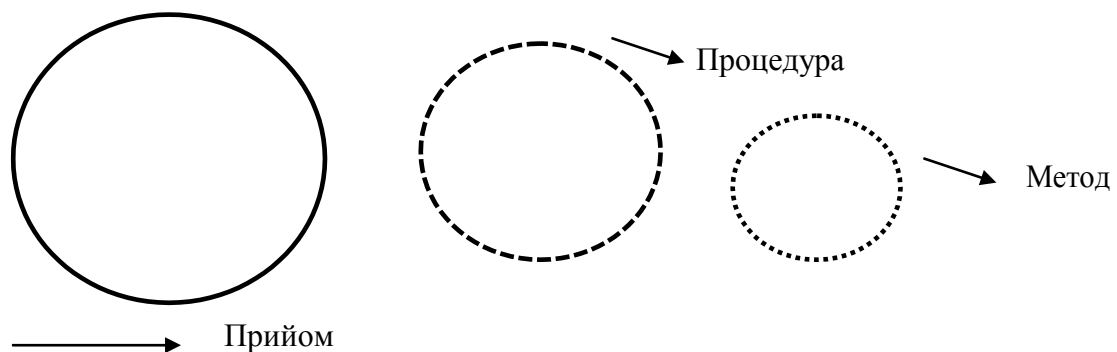

Рис. 1.2. Співвідношення термінів «процедура», «метод», «прийом»

Визначення чіткого підпорядкування термінів надає можливість пов'язати класифікацію процедур за МСА з класифікацією методів і

прийомів у національній теорії і практиці аудиту. При цьому слід зауважити, що остання більш науково обґрунтована та глибока.

Традиційно методи аудиту як способи дослідження дій і подій у системі суб'єкта господарювання з метою підтвердження наданої ним фінансової інформації поділяють на кілька груп.

Першою з них є загальнонаукові методи, другою – інших наук, третьою – спеціальні прийоми. Такої ж думки притримуються російські вчені [2]. Протилежна точка зору наводиться в, і полягає в тому, що аудит взагалі не має власних методів дослідження. Аргументом такого підходу є прикладний характер аудиту, розгляд його лише як виду практичної діяльності. Фактично ця точка зору не розглядає аудит як науку і, на наш погляд, не є прийнятною.

Серед загальнонаукових методів, як правило, розрізняють аналіз і синтез, індукцію і дедукцію, аналогію і моделювання, абстрагування і конкретизацію, системний аналіз, функціонально-вартісний аналіз тощо.

Переважає більшість українських і зарубіжних вчених вважає доцільним виділяти спеціальні прийоми аудиту. Однак єдності, за якими ознаками це слід робити, немає. Розглянемо деякі з існуючих підходів.

В.П. Бондар [17], прийоми контролю в аудиті ділить на дві групи, а саме:

- 1) фактичного контролю;
- 2) документального контролю.

До першої групи ним включено 13 прийомів:

- інвентаризація;
- лабораторний аналіз;
- експертна оцінка;
- перевірка фактів по заключній операції;
- усне опитування;
- обстеження;
- контрольний замір;

- контрольна партія;
- приймання продукції за якістю та кількістю;
- контрольний запуск сировини у виробництво;
- огляд;
- контрольне придбання;
- письмове пояснення.

До другої групи включено 11 прийомів і 5 способів, а саме:

- формальна перевірка;
- перевірка за змістом;
- арифметична перевірка;
- нормативно-правова перевірка;
- взаємна перевірка;
- зустрічна перевірка;
- економічна перевірка;
- експертне дослідження;
- логічна перевірка;
- контрольне порівняння;
- відновлення кількісно-сумового обліку;
- хронологічна перевірка.

До способів документального контролю віднесено: суцільний, вибірковий, комбінований, хронологічний, систематизований.

О.Д. Шеремет та В.П. Суйц [121] пропонують прийоми аудиту об'єднати в три групи: визначення реального стану об'єкта, аналіз, оцінка. До першої групи вони відносять огляд, перерахунок, вимірювання, тобто ті прийоми, які дозволяють визначити кількісний стан об'єкта; лабораторний аналіз, метою якого є визначення якісного стану об'єкта; запит, документальна перевірка. До другої групи відносяться аналітичні прийоми. Прийоми третьої групи - це оцінка минулого, дійсного і майбутнього стану об'єктів аудиту, логічне завершення процесу порівняння.

Є пропозиція усі прийоми аудиту розглядати у розрізі двох груп – призначені для збору і накопичення аудиторських доказів та для аналізу інформації, отриманої під час аудиту.

До власних методів аудиту Н.М. Заварихин та Ю.В. Потехина [40] відносять метод суттєвості та спеціальні методи.

При цьому суттєвість розглядається як здатність інформації про окремі активи, зобов'язання, доходи, витрати і господарські операції у разі її пропуску або викривлення вплинути на економічні рішення користувачів. При формуванні судження щодо суттєвості аудитор повинен опиратися на вимогу професійного скептицизму, що спонукає його до пошуку нових доказів аудиту.

Спеціальні методи інтерпретації результатів аудиту реалізуються у формі аудиторських висновків. Інтерпретація результатів аудиту полягає в формуванні думки аудитора з використанням професійних суджень, підходів і оцінок впливу окремих фактів і подій на діяльність суб'єкта. На підставі отриманої інформації аудитор свій висновок.

На наш погляд, такий підхід стосується не методів і прийомів, а процедур, які застосовуються на різних етапах аудиту.

Останнім часом поширення набув підхід до поділу методів аудиту на методи організації проведення аудиту та методи аудиту [41]. Така ситуація, з нашої точки зору, виникає у тому випадку, коли не розрізняють процедури, методи та прийоми аудиту.

Узагальнення підходів українських вчених дозволяє виділити такі групи прийомів аудиту: органолептичні, розрахунково-аналітичні, документальні, узагальнення і реалізації результатів контролю.

Рис.1. 3. Узагальнена класифікація методів та прийомів аудиту

Проте в самому переліку ознак класифікації прийомів, на наш погляд, змішані кілька підходів – за видами прийомів, за етапами процесу аудиту, за джерелами інформації, за способами отримання інформації. Крім того, легко простежити повторення назви та змісту деяких процедур з назвою та змістом окремих методів і прийомів.

Таке повторення по суті одних і тих же дій під різними назвами ускладнюють встановлення взаємозв'язку між завданнями аудиту та прийомами, які забезпечать отримання необхідних свідчень [44].

Ще одна точка зору – групування усіх прийомів лише на фактичні та документальні. Р.І. Гізатулліна [25] вважає, що при класифікації методів слід виділяти аудиторську вибірку.

Коротко розглянемо суть кожного з вищенаведених прийомів.

Інвентаризація — це фактична перевірка об'єктів контролю (наявність і стан об'єктів визначається оглядом, підрахунками, зважуванням, обмірюванням). В залежності від порядку організації інвентаризації є плановими та позаплановими. Перші передбачені планом і проводяться у визначений термін. Позапланові це ті, які проводяться у неплановому порядку, що пов'язано, як правило, із непередбаченими обставинами – стихійне лихо, крадіжка, вимоги судово-слідчих органів тощо. З метою перевірки об'єктивності дій членів інвентаризаційної комісії можуть проводитися контрольні інвентаризації.

Відповідальність за проведення інвентаризації покладена на керівника підприємства. Їх кількість, дата проведення, перелік об'єктів інвентаризації, самостійно визначається підприємством, крім випадків, коли проведення інвентаризації є обов'язковим.

Контрольні заміри робіт — прийом фактичного контролю, що застосовується для фактичного контролю обсягів виробництва, робіт і послуг. При його застосуванні фактичний обсяг робіт зіставляється з

обсягом, оформленим в документах, на підставі яких проведено нарахування заробітної плати, списання матеріалів, оплату підрядникам тощо.

Спостереження — контроль якісних характеристик господарського процесу або фактичного стану об'єктів, які вивчаються. Дана процедура включає нагляд за процесом, що виконуються іншими особами. Прийом спостереження може застосовуватися під час проведення інвентаризації.

Часто буває, що відбуваються різного роду зловживання, а документально нібито все в порядку. Так, наприклад, у Верховній Раді України народні депутати повинні приймати закони шляхом особистого голосування. В той же час мільйони телеглядачів при допомозі спостереження встановлюють, що часто один депутат головує за себе і ще за декількох своїх колег. Таким чином, відбувається порушення процедури голосування.

Огляд — передбачає перевірку стану об'єкта з безпосереднім втручанням у його діяльність. Він може супроводжуватися проведенням лабораторного аналізу. На відміну від огляду спостереження проводиться шляхом ознайомлення зі станом об'єкта перевірки без втручання в його функціонування.

В міжнародних стандартах аудиту окремої процедури "огляд" немає. Вона включена у процедуру "спостереження", тобто огляд і спостереження тотожні.

Технологічний контроль — контроль інженерної і технічної підготовки виробництва, а також якості продукції, яку випускають.

Хіміко-технологічний контроль — контроль якості сировини і матеріалів, які використовуються у виробництві продукції, а також якісних характеристик виробів.

Експертизи різних видів — експертні оцінки, які застосовуються технологічними, судово-бухгалтерськими та іншими експертизами при дослідженні спеціальних питань, пов'язаних з аудиторським контролем.

Варто зауважити, що аудитор під час перевірки ні фізично, а ні методично не може самостійно застосувати вище перелічені прийоми перевірки. Він ініціює їх проведення і виступає як активний спостерігач. Для їх виконання часто необхідні спеціальні знання, які можуть бути одержані під час вивчення дисциплін циклу природничо-наукової, загальноекономічної та професійно-технологічної підготовки.

Службове розслідування — сукупність прийомів перевірки додержання посадовими особами, а також робітниками і службовцями нормативно-правових актів, які регулюють виробничі відносини у різних ланках господарства.

Експеримент — науково поставлений дослід відповідно до мети аудиторського контролю, який використовується для перевірки результатів процесів, які плануються або вже виконані [97].

До розрахунково-аналітичних прийомів відносять: економічний аналіз, статистичні розрахунки, економіко-математичні методи.

Економічний аналіз — система прийомів аудиту, призначена для розкриття причинно-наслідкових зв'язків, які зумовлюють результати певних явищ і процесів.

Статистичні розрахунки — способи одержання таких величин і якісних характеристик, яких немає безпосередньо в економічній інформації підконтрольного підприємства.

Економіко-математичні прийоми — застосовуються в аудиті при визначенні впливу факторів на результати господарських процесів.

Документальними прийомами вважаються: інформаційне моделювання, перевірка документів по суті, камеральні перевірки, нормативно-правові регулювання.

Інформаційне моделювання — це інформаційна сукупність, яка представляє контролюючий об'єкт у вигляді моделі.

Перевірка документів по суті — передбачає встановлення господарської доцільності і законності тієї чи іншої господарської операції. Тобто досліджується чи насправді відбулася операція, чи в такому обсязі, як зазначено в документі і чи не є фальшивим поданий документ.

Камеральні перевірки — документальний контроль проектно-кошторисної документації.

Нормативно-правове регулювання — система прийомів, що використовуються в аудиті для виявлення порушень нормативно-правових актів у процесі фінансово-господарських операцій.

Перевірка операцій за змістом — здійснюється у хронологічному або систематизованому порядку.

Хронологічна перевірка передбачає перевірку документів в календарній послідовності (за датами) за порядком розміщення їх в папках. Тобто, документи перевіряють у тому порядку, в якому вони згруповані і підшиті в справах.

Систематизована перевірка документів — це вивчення їх за економічно однорідними операціями в розрізі окремих ділянок.

При проведенні аудиту часто поєднують хронологічний і систематизований прийоми, тобто одні документи перевіряють в порядку їх підшивки, а інші – за економічно однорідними операціями. Це комбінована перевірка.

Перевірка повинна здійснюватися за законністю операцій і правильністю їх оформлення, тобто формально, арифметично і по суті.

Формальна перевірка передбачає встановлення правильності вибору форми документа, повноти і правильності заповнення всіх його реквізитів, достовірності підписів осіб, своєчасності складання і подання документа.

Арифметична перевірка документів це – перевірка правильності застосування нормативів та виконання певних арифметичних дій. Наприклад, у документі з нарахування оплати праці перевіряють правильність

відображення норм виробітку, розцінок і відповідні арифметичні дії з визначення розміру оплати праці.

Фактична перевірка може здійснюватися шляхом виклику осіб, які підписали документ, з метою їх особистого підтвердження своїх підписів і одержання відповідних сум грошей. Така перевірка має важливе значення під час аудиту виплат стороннім особам за виконані роботи, оформлені актами приймання-здачі.

Аудиторська процедура "запит і підтвердження" дає можливість аудитору отримати докази шляхом звернення за інформацією до обізнаних осіб суб'єкта господарювання або поза його межами. Запити можуть бути офіційні і неофіційні, усні і письмові.

Підтвердження – процес отримання інформації безпосередньо від управлінського персоналу або від третіх осіб.

У вітчизняній практиці письмові пояснення більш характерні для ревізії, а не для аудиту. Їх використовують з метою отримання роз'яснень від інших працівників щодо дій конкретних осіб.

Письмові запити офіційно направляють третім особам, для одержання від них письмових відповідей. Аудитор може також провести усний запит працівників суб'єкта господарювання. В результаті проведених запитів аудитор отримує необхідну інформацію, якою він міг і не володіти, та використати її з метою підтвердження аудиторських доказів.

Наприклад, реалізована продукція, за яку надійшли гроші в касу, може бути порівняна із обсягом реалізації по складу; нарахована заробітна плата – із документами по виходу продукції тощо.

Потребу у проведенні запитів аудитор визначає самостійно, керуючись своїми професійними знаннями.

Узагальнення і реалізація результатів контролю - сукупність прийомів синтезування результатів контролю і прийняття рішень щодо усунення виявлених недоліків у фінансово-господарській діяльності підприємства і

запобігання їм у майбутньому. До них відносять: групування недоліків, документування результатів проміжного контролю, слідчо-юридичне обґрунтування, систематизований виклад недоліків у акті аудиту, прийняття рішень за результатами аудиту, контроль за виконанням прийнятих рішень.

Міжнародні стандарти аудиту та зарубіжні літературні джерела включають усі види робіт, які виконує аудитор. У вітчизняній науковій практиці їх показують окремо, а саме: методи, способи, прийоми, окремі контрольні дії.

МСА виділяють п'ять аудиторських процедур, а саме: перевірка, спостереження, запит і підтвердження, підрахунок, аналітичні процедури [61]. Суть процедур, методик і техніку їх проведення викладено в різних дисциплінах, що ускладнює їх вивчення і практичне застосування (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

**Процедури для одержання аудиторських доказів та порядок їх вивчення
у дисциплінах**

Назва процедури	Зміст процедури	Дисципліни, в яких вивчається порядок здійснення процедури
Перевірка	Вивчення записів, документів або матеріальних активів	Бухгалтерський облік, фінансовий облік, управлінський облік, податковий облік, організація бухгалтерського обліку, ревізія, аудит
Спостереження	Нагляд за процесом або процедурою, що виконуються іншими особами	Бухгалтерський облік, фінансовий облік, дисципліни природничо-наукової, загальноекономічної та професійно-технологічної підготовки, аудит

продовження таблиці 1.1.

Запит і підтвердження	Звернення за інформацією до обізнаних осіб усередині суб'єкта господарювання або поза його межами та одержання і аналіз відповіді на запит	Дисципліни гуманітарної підготовки та господарського законодавства, ревізія
Підрахунок (обчислення)	Перевірка арифметичної точності сум у первинних документах і облікових записах або проведення незалежних підрахунків	Дисципліни з математики, які вивчаються у середній школі, вища математика, теорія ймовірності і математична статистика, інформатика і комп'ютерна техніка
Аналітичні процедури	Аналіз важливих фінансових показників і тенденцій, а також подальше вивчення відхилень та взаємозв'язків, які суперечать іншій релевантній інформації або відрізняються від прогнозованих сум	Економічний аналіз, статистика, економіка, фінанси, аудит

На нашу думку, наведений перелік процедур у міжнародних стандартах аудиту є цілком достатнім для отримання аудиторських доказів.

Таким чином, можна зробити висновок, що найзагальнішим поняттям серед категорій «процедура», «метод» та «прийом» є категорія «процедура», яка встановлює послідовність реалізації методичних прийомів аудиту. Процедури слід розглядати за тими функціями, які вони виконують у процесі аудиту на певних його етапах. Процедури безпосередньо пов'язані з організацією процесу аудиту.

1.2. Застосування аудиторських процедур для отримання розуміння суб'єкта господарювання

Прийнявши рішення про виконання завдання з аудиторської перевірки фінансової звітності клієнта, аудитор має запланувати і виконати низку процедур, спрямованих на отримання детальної інформації про його бізнес. Рівень знань аудитора, потрібний для проведення аудиторської перевірки, складається із загального знання економіки і галузі, в якій діє суб'єкт господарювання, а також з конкретних знань про його діяльність.

Проте, рівень знань, необхідних аудиторіві, як правило, нижчий рівня знань, якими володіє управлінський персонал.

Перед прийняттям завдання аудитор повинен одержати попередні відомості про галузь, структуру власності, управлінський персонал і діяльність суб'єкта господарювання, який підлягає аудиту, і визначити, чи можна забезпечити адекватний рівень знань про бізнес для проведення аудиту.

Після прийняття завдання треба зібрати додаткову і докладнішу інформацію. За можливості аудитор повинен одержати необхідний обсяг знань на початку виконання завдання. У процесі аудиторської перевірки отримана раніше інформація оцінюється, оновлюється та поповнюється.

Одержання потрібних знань про бізнес є безперервним і сукупним процесом збирання й оцінювання інформації та співвіднесення набутих знань з аудиторськими доказами й інформацією на всіх стадіях аудиторської перевірки.

Ключовим елементом процесу отримання знань про діяльність клієнта є отримання розуміння системи його господарювання. Роль цього процесу полягає у сприянні вирішення завдань аудиту, визначених на рис.1.4.

Рис.1.4. Вплив розуміння суб'єкта господарювання на вирішення завдань аудиту

Отже, дослідження проблем організаційного і методичного характеру, які стосуються отримання аудитором інформації, необхідної для ознайомлення з фінансово-господарською діяльністю клієнта, сприятиме вирішенню теоретичних і практичних проблем здійснення аудиту фінансової звітності, серед яких можуть бути виділені наступні:

- виявлення та ідентифікація обставин, які впливають на функціонування суб'єкта підприємництва;
- оцінка впливу зазначених обставин на суттєвість інформації фінансових звітів, що перевіряються;

- визначення чинників, що можуть призвести до висловлення аудитором неадекватного професійного судження за результатами перевірки фінансових звітів клієнт
- вибір та визначення доцільності застосування певного набору аудиторських процедур отримання та оцінювання аудиторських доказів;
- обґрунтування професійного судження, що стане основою аудиторського висновку.

Щоб отримати розуміння суб'єкта господарювання та його середовища, в тому числі його внутрішнього контролю, аудитор повинен виконати такі процедури оцінки ризику [71]:

- 1) запити до найвищого управлінського персоналу та інших представників управлінського персоналу суб'єкта господарювання;
- 2) аналітичні процедури;
- 3) спостереження та перевірки.

Аудитор має визначити, стосовно яких аспектів він має виконати наведені вище процедури отримання розуміння суб'єкта господарювання, серед яких:

- галузь, нормативна база та інші зовнішні чинники, в тому числі належна концептуальна основа фінансової звітності;
- характер суб'єкта господарювання, в тому числі вибір і застосування облікової політики;
- цілі, стратегія та відповідні ризики бізнесу, які можуть призвести до суттєвих викривлень у фінансових звітах;
- оцінка та огляд результатів фінансової діяльності суб'єкта господарювання;
- внутрішній контроль.

Водночас, аудитор може виконати інші процедури, якщо отримана інформація може допомогти визначити чинники ризиків суттєвих викривлень.

В ході виконання аналітичних процедур як процедур оцінювання ризику, аудитор визначає очікування щодо видимих зв'язків, існування яких може бути обґрунтованим. Якщо порівняння цих очікувань з відображеними в обліку сумами або з показниками, обчисленими відповідно до зазначених в обліку сум, свідчить про незвичайні або неочікувані зв'язки, аудитор визначає ці результати при визначенні суттєвих відхилень.

Однак, якщо в таких аналітичних процедурах використовують дані, консолідовані на високому рівні, результати таких аналітичних процедур забезпечать лише загальну початкову уяву про можливу наявність суттєвих викривлень. Відповідно, аудитор розглядає ці результати аналітичних процедур разом з іншою інформацією, зібрану в ході визначення ризику суттєвого викривлення.

Спостереження і перевірка можуть доповнювати запити управлінському та іншому персоналу, і також надавати інформацію щодо суб'єкта господарювання та його середовища.

Такі процедури, як правило, охоплюють:

- спостереження за діяльністю та операціями суб'єкта господарювання;
- перевірку документів, бухгалтерських записів та керівництва з процедур внутрішнього контролю;
- відвідування приміщень та виробничих цехів суб'єкта господарювання;
- простежування операцій в інформаційній системі, пов'язаній з фінансовою звітністю.

Якщо аудитор має намір використати інформацію про суб'єкт господарювання та його середовище, отриману в попередніх періодах, йому

необхідно визначити, чи зможуть зміни, які відбулися, вплинути на доречність такої інформації в поточній аудиторській перевірці.

В разі виконання подальшого завдання, попередній досвід роботи аудитора з цим суб'єктом господарювання допомагає в отриманні його розуміння. Проте, така інформація може виявитися недоречною через зміни в середовищі суб'єкта господарювання. Аудитор надає запити та виконує інші належні процедури для визначення можливих змін, які можуть вплинути на доречність такої інформації.

В разі доречності аудитор також розглядає іншу інформацію, наприклад, отриману в результаті прийняття аудитором клієнта або подальшого завдання, чи досвіду, набутого при виконанні інших завдань для цього суб'єкта господарювання.

Таким чином, основні процедури отримання знань про суб'єкта господарювання, полягають в удосконаленні наступних організаційних та методичних підходів планування та виконання аудиту фінансових звітів:

- отримання інформації стосовно змісту і характеру середовища функціонування підприємства;
- визначення впливу середовища на процес формування фінансових звітів;
- вибір та оцінювання інформації, що одержується у формі аудиторських доказів з різних джерел;
- можливість застосування відповідної інформації для визначення змісту та обсягу аудиторських процедур, застосування яких дасть змогу сформулювати та обґрунтувати адекватність аудиторського висновку.

Висновки до розділу 1.

Найзагальнішим поняттям серед категорій «процедура», «метод» та «прийом» є категорія «процедура», яка встановлює послідовність реалізації методичних прийомів аудиту. Процедури слід розглядати за тими функціями, які вони виконують у процесі аудиту на певних його етапах. Процедури безпосередньо пов'язані з організацією процесу аудиту.

Щоб отримати розуміння суб'єкта господарювання та його середовища, в тому числі його внутрішнього контролю, аудитор повинен виконати такі процедури оцінки ризику:

- 1) запити до найвищого управлінського персоналу та інших представників управлінського персоналу суб'єкта господарювання;
- 2) аналітичні процедури;
- 3) спостереження та перевірки.

Водночас, аудитор може виконати інші процедури, якщо отримана інформація може допомогти визначити чинники ризиків суттєвих викривлень.

Ефективне вирішення проблеми щодо здатності підприємств продовжувати свою безперервну діяльність може бути досягнуто за поєднанням методів кількісного та якісного аналізу з надання пріоритету прийомам аналітичного характеру через визначення джерел інформації, аудиторських доказів(свідчень) та огляду невизначених зобов'язань.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІТИЧНІ ПРОЦЕДУРИ В АУДИТІ

2.1. Поняття і сутність аналітичних процедур в аудиті

Аналітичні процедури відіграють важливу роль при проведенні аудиторської перевірки. Вони слугують одним із методів для одержання аудиторських доказів. Аналітичні процедури включають вивчення співвідношень: елементів фінансової інформації; фінансової і нефінансової інформації. Аналітичні процедури являють собою оцінку фінансової інформації на основі вивчення ймовірних співвідношень між фінансовими і нефінансовими даними, у тому числі порівняння відображених сум з очікуваними, тобто тими, які визначив аудитор. Переконливість і об'єктивність аналітичних висновків залежить від якості проведеного аналізу, а при необхідності підтверджується іншими аудиторськими процедурами, такими, наприклад, як перерахунок, підтвердження, документація тощо.

Основним призначенням застосування аналітичних процедур в аудиті є збір необхідних доказів. У міру своєї професійної кваліфікації аудитор використовує різні аналітичні прийоми для прийняття рішень про достовірність показників, відображених у фінансовій звітності.

Слід зазначити, що на кожному етапі аудиторської перевірки аудитор має право самостійно використовувати будь-яку процедуру з огляду на свою кваліфікацію і бачення об'єкта дослідження. Аудитор може використовувати відразу кілька аудиторських процедур для підтвердження певних даних. Аналітичні процедури виділяються серед них тим, що при їх використанні найбільше виражений принцип перевірки від загального до часткового, Крім того, перевагою аналітичних процедур є, здебільшого, непряма оцінка ними того, які об'єкти обліку чи показники звітності містять ризик наявності

помилки чи показані з відносним рівнем достовірності. Це, в подальшому дає можливість використати інші аудиторські процедури, які в більшій мірі орієнтовані на одержання прямих свідчень того, що попередньо було виявлено (непрямі свідчення) за допомогою аналітичних процедур.

Крім того, застосування аналітичних процедур дає змогу підвищити якість і скоротити витрати часу на проведення аудиту. Перевагою аналітичних процедур є також те, що вони можуть використовуватись протягом всього процесу аудиту на різних етапах його проведення: на стадії планування, безпосередньо при проведенні перевірки і при підсумковому, загальному огляді на стадії завершення аудиту.

Згідно з міжнародними стандартами аудиту застосування аналітичних процедур є обов'язковим при його проведенні [61]. Це вимога в зарубіжній практиці аудиту мотивована тим, що аналітичні процедури спрямовують увагу аудитора на можливі суттєві відхилення і достатньо ефективні у визначенні фінансових помилок.

Зарубіжний досвід проведення аудиторської перевірки аргументує важливість аналітичних процедур ще й тим, що вони в сучасній аудиторській практиці використовуються при будь-якому виді аудиту. Доречним буде зазначити і те, що при вирішенні окремих конкретних завдань аудиту, чи в тих випадках, коли сальдо за рахунками невеликі, достатню кількість свідчень можна одержати за допомогою одних тільки аналітичних процедур. Але в більшості випадків для того, щоб задовольнити вимогу щодо збору достатньої кількості доказів необхідно, крім результатів аналітичних процедур, використовувати додаткову інформацію, яка отримана шляхом здійснення інших аудиторських процедур для одержання прямих свідчень на підтвердження зроблених висновків.

Згідно з міжнародними стандартами аудиту виконання аналітичних процедур базується на припущенні, що між показниками існують певні зв'язки і вони мають місце за відсутності доказів протилежного. Дослідження

цих зв'язків забезпечують аудиторські свідчення повноти, точності і законності даних, виданих системою обліку. Але довіра до результатів аналітичних процедур залежить від аудиторської оцінки ризику того, що аналітичні процедури можуть визначити правильні взаємозв'язки. Рівень довіри, яку аудитор покладає на результати аналітичних процедур, залежить від таких факторів:

- матеріальності статей;
- інших аудиторських процедур, спрямованих на подібні цілі;
- точності, з якою очікувані результати аналітичних процедур можуть бути передбачені.

Деякі аудитори розглядають інформацію, одержану в результаті виконання аналітичних процедур, як недостатньо переконливу. І тому концентрують свою увагу на виконанні таких процедур, як перерахунок, процедури огляду, підтвердження і документальна перевірка, в результаті яких, на їхню думку, з'являється переконлива інформація. На наш погляд, необхідно переглянути таке ставлення аудитора до цього питання, бо нерідко бувають випадки, коли багато часу витрачається на пошук і проведення різних аудиторських процедур для одержання свідчення, яке з повною очевидністю виникає при уважному погляді на фінансову звітність.

Дж. Робертсон у своїй роботі "Аудит" наводить результати дослідження Американського інституту дипломованих громадських бухгалтерів, які дали змогу встановити, що на думку аудиторів, аналітичні процедури допомагають виявити 27,1 % помилок, прогнозування і дискусії — 18,5, а разом взяті ці "неточні" процедури — 45,6 % помилок [95]. Крім того, черговою перевагою аналітичних процедур є те, що вони відносно дешевші, ніж більш деталізовані процедури, орієнтовані на первинні документи і на реєстри синтетичного й аналітичного обліку. Процедури, які надають "точну" інформацію, мають свої вади. До них можна віднести те, що

перевірку не завжди можуть проводити висококваліфіковані аудитори і вони є не настільки компетентними, щоб виявити недоліки, а клієнти, у свою чергу, можуть маніпулювати підтвердженнями, надаючи навмисно неправдиві відомості. Наприклад, надати аудитору підставні адреси, попросити покупців підписати підтвердження на запит і надіслати назад.

Аудиторська програма складається з процедур різних видів і аналітичні процедури посідають у ній важливе місце. Основною метою їх застосування є виявлення наявності чи відсутності незвичних чи неправильно відображених фактів і результатів господарської діяльності, які визначають сфери потенційного ризику і вимагають особливої уваги аудитора [103].

Метою аналітичних процедур також є:

- вивчення діяльності економічного суб'єкта та сфер потенційного ризику;
- оцінка аудиторського ризику;
- оцінка рівня суттєвості;
- виявлення фактів викривлення фінансової звітності;
- скорочення деталізованого тестування під час перевірки;
- оцінка фінансового стану економічного суб'єкта і перспектив безперервності його діяльності.

Цілі і завдання проведення аналітичних процедур залежать від етапу, на якому вони проводяться. Міжнародними стандартами аудиту передбачене застосування аналітичних процедур на всіх етапах проведення аудиту. Хоча, найбільшого поширення вони набули на етапі планування і завершення аудиту.

Велике значення елементи аналітичного дослідження мають на ранній стадії аудиторської перевірки, а саме на етапі планування аудиту. Тут вони здійснюються з метою визначення суті, змісту і часових меж основної програми аудиту. На етапі планування ставляться такі завдання застосування аналітичних процедур:

- знайомство з бізнесом клієнта та розуміння діяльності економічного суб'єкта;
- визначення особливостей діяльності клієнта;
- визначення стратегій перевірки; виявлення сфер потенційного ризику;
- визначення проблем у формуванні фінансової інформації;
- оцінка аудиторського ризику;
- визначення рівня суттєвості.

У процесі формування загального плану і програми аудиту застосування аналітичних процедур сприяє скороченню кількості і обсягу інших аудиторських процедур. На цьому етапі плануються часові межі, глибина перевірки фактичного матеріалу, намічаються процедури, які доцільно застосувати для ефективного виконання завдань аудиту.

На етапі проведення аудиту аналітичні процедури відіграють роль способу перевірки фактичної наявності у звітності суттєвих перекручень фінансової інформації.

На етапі завершення за допомогою аналітичних процедур проводиться оцінка фінансового стану і перспектив безперервної діяльності підприємства, оцінка суттєвості виявлених порушень.

Перед укладанням договору і на етапі попереднього планування аудитор знайомиться з балансом підприємства-клієнта, використовуючи при цьому аналітичні процедури. Метою їх застосування є визначення нетипових ситуацій в діяльності підприємства. Аналітичні оцінки фінансових звітів у стислому і концентрованому вигляді потрібні аудитору як орієнтир, як сигнальні показники. Аналітичні процедури під час попереднього ознайомлення з бізнесом клієнта полягають у порівнянні:

- поточних даних з даними попередніх періодів;
- поточних даних з даними плану і прогнозу;
- поточних даних з нормативними (оптимальними) величинами;

- поточних даних підприємства з середньогалузевими показниками;
- фінансових коефіцієнтів з нефінансовими показниками.

Суттєві несподівані відмінності між даними звітності клієнта за поточний період й інформацією попередніх років трактуються як незвичні відхилення. Однією з можливих причин їх появи можуть бути як навмисні, так і ненавмисні помилки в обліку і звітності. Якщо сума незвичних відхилень велика, аудитор повинен встановити причини, що викликали їх, і визначити для себе, чи є вони результатом впливу нормальних економічних явищ, чи зроблених помилок.

Інформаційна база аналізу базується на використанні різних джерел, у тому числі й нефінансованих даних. Можуть бути використані дані засобів масової інформації, пояснювальні записки, положення про облікову політику підприємства, дані про виробничі потужності, чисельність працюючих тощо. Вміння зіставляти фінансові і нефінансові показники, характеризує професійний рівень аудитора.

У подальшому під час безпосереднього проведення інших аудиторських процедур аудитор оцінює необхідність скорочення чи, навпаки, збільшення детальних аудиторських процедур.

Аналітичні процедури проводяться за такою методикою:

- визначення цілей і завдань аудиту;
- визначення інформаційної бази;
- визначення методів аналізу;
- проведення аналітичних процедур;
- оцінка результатів.

У процесі застосування аналітичних процедур [73]:

- з'ясовується організаційно-правова форма економічного суб'єкта; оцінюються засновницькі документи, рішення зборів акціонерів; ради директорів; результати емісій;

- здійснюється вивчення зовнішньої фінансової звітності. Тобто проводиться вивчення абсолютних показників, представлених у зовнішній фінансовій звітності з метою визначення основних джерел активів підприємства і напрямів їх використання, джерел і напрямів розподілу прибутку. Оцінюються масштаби діяльності підприємства, визначається структура майна, джерела його утворення, дохідність підприємства та основні джерела доходу. Особлива увага звертається на наявність у звітності незвичних показників і сум та інформацію, що публікується у виносках та примітках;

- у складі звітності в обов'язковому порядку вивчається облікова політика. Виходячи з неї, визначаються індивідуальні особливості порядку формування звітної інформації, їх вплив на звітні показники. Дається оцінка відповідності облікової політики чинному законодавству, що є одним із первинних заходів з оцінки системи внутрішнього контролю;

- порівнюються звітні дані з даними попередніх періодів для вивчення темпів і динаміки показників;

- проводиться порівняння статей звіту про фінансовий стан та аналіз змін статей порівняно зі змінами інших статей в динаміці. Визначаються сфери потенційних ризиків, тобто рахунки, яким слід приділити найбільшу увагу у зв'язку з наявністю незвичних відхилень. Область потенційного ризику виявляється тоді, коли зміна однієї статті за економічною природою не відповідає зміні іншої;

- укрупнено виявляються і аналізуються фінансові співвідношення між показниками звітного періоду і проводиться їх аналіз порівняно з даними попередніх періодів;

- порівнюються планові і фактичні дані, оцінюється методика планування. На основі їх порівняння оцінюється ефективність планування, робиться аналіз виконання плану. Як показує практика, підприємства з добре

відпрацьованим процесом бюджетування мають достатньо ефективну систему внутрішнього контролю;

- показники звітності та пов'язані з ними коефіцієнти зіставляються з нормативними величинами (наприклад, за чистими активами, поточною ліквідністю, забезпеченістю власними оборотними активами);

- показники підприємства порівнюються із середньогалузевими. В результаті аудитор краще розуміє зміст бізнесу клієнта, оцінює його масштаби, стійкість фінансових позицій і т. ін. На основі порівняння звітних показників із середньогалузевими визначаються стан та позиції клієнта на ринку, що має важливе значення при проведенні експрес-аналізу фінансового стану;

- проводяться порівняння з нефінансовими даними, наприклад, порівнюються зміни доходу від реалізації та залишків продукції в балансі та звіті про сукупний дохід з випуском продукції в натуральному виразі в первинних документах;

- фактичні дані клієнта порівнюються з розрахунками аудитора. На основі взаємозв'язку і взаємозалежності між показниками і факторами аудитор перевіряються показники звітності;

- виявляються тенденції змін окремих показників і поширюються на майбутні періоди. Використовуються при аналізі фінансового стану і оцінці ймовірності банкрутства, а також при вивченні можливостей підприємства залишатись діючим.

Як вже зазначалося, відповідно до міжнародних стандартів аудиту аудитор при плануванні аудиторської перевірки має використовувати аналітичні процедури. Він повинен ознайомитися з останніми фінансовими документами та іншою інформацією з метою виявлення змін у бізнесі клієнта, класах ділових операцій, залишків на рахунках та нетипового зв'язку між рахунками. Незвичні і неочікувані залишки на рахунках та нетиповий зв'язок між даними можуть бути попередженням про наявність помилок чи

виникнення певних ризиків, наприклад, зниження платоспроможності чи робочих характеристик, які можуть значно вплинути на фінансову звітність. Крім того, порівняння поточної інформації з інформацією за попередній рік і планами на поточний період можуть полегшити аудитору виявлення сприятливих і несприятливих тенденцій, значних відхилень від очікуваних результатів, особливостей поточної фінансової та інвестиційної діяльності та інших змін. А порівняння результатів фінансової діяльності клієнта та інших підприємств галузі в цілому може бути корисним, щоб визначити, чи узгоджується діяльність клієнта з діяльністю аналогічних підприємств.

Знайомство з бізнесом підприємства-клієнта має бути обов'язковим етапом у роботі аудитора при укладанні договору на проведення аудиту. Аудитор повинен одержати достатньо інформації про бізнес клієнта і галузь, щоб визначити події, операції, дії, що можуть вплинути на фінансову інформацію. Такі відомості мають включати:

- 1) детальну інформацію про галузь народного господарства, в якій діє підприємство — необхідно вивчити специфічні питання (законодавство, чи спостерігається в цій галузі падіння або зростання, рівень конкуренції, сфера діяльності та ін.);
- 2) детальну інформацію про підприємство: обсяг його діяльності, досвід управління, фінансові результати минулих років, імовірність зовнішнього впливу на досягнення мети та виконання завдань.

Аудитору необхідно постійно мати на увазі й використовувати відомості про клієнта, одержані в результаті попередніх перевірок. Підсумком аналізу в цьому випадку повинна бути оцінка змін різних абсолютних і відносних показників. Ці зміни можуть відображати важливі тенденції чи специфічні події, які необхідно врахувати при плануванні аудиторської перевірки.

Джерелами інформації є перш за все фінансова звітність. Фінансові оцінки бухгалтерської звітності в стислому і концентрованому вигляді необхідні аудитору як орієнтири. Вони відіграють роль підказування у виборі правильного рішення в процесі аудіювання. Необхідну інформацію можна одержати з таких джерел: протоколів засідань ради директорів, кореспонденції та інших аудиторських файлів минулого року, постійного файлу (незмінна інформація), розмов з персоналом клієнта про всі зміни в структурі управління, в облікових системах, про очікувані результати у фінансових позиціях, поточний розвиток, про діяльність підприємства, виходячи з прогнозів стану економіки в цілому і галузі зокрема [72].

Обізнаність аудитора внаслідок застосування аналітичних процедур на цьому етапі додає йому впевненості в своїх діях, допомагає правильно спланувати перевірку.

Планування — це не просто механічне складання переліку аудиторських процедур, які повторюються в процесі проведення будь-якої перевірки. Кожен клієнт індивідуальний і це необхідно брати до уваги при плануванні. Аудитору завжди необхідно пам'ятати про існування різних видів ризику, викликаних незіставністю окремих елементів, цифр фінансової звітності і загального ризику за операціями в цілому. Ризик аудиту полягає в наявності суттєвих невідповідностей, помилок і порушень чинного законодавства та можливості їх невиявлення в процесі аудиторської перевірки. Планування — це процес, який дає змогу раціонально провести аудит і одночасно зменшити ризик невиявлення суттєвих моментів.

Існує реальний зв'язок між необхідністю аналітичних процедур, їх результатами, використанням цих результатів при плануванні перевірки і тими помилками, які згодом вдалося виявити, попередньо визначивши їх за непрямыми свідченнями.

Як відомо, для успішнішої організації перевірки кожен аудитор самостійно складає план, виходячи з поставлених завдань. Але, як показує прак-

тика, частіше за все план являє собою перелік статей балансу і показників звіту про фінансові результати з вказівкою виконавцям перевірки підтвердити, спростувати чи висловити неможливість підтвердження даних фінансової звітності. Аудитор може скласти такий план, не маючи ніяких відомостей про клієнта. У такому плані можуть бути зазначені статті і виконавці перевірки кожної з них.

Маючи мінімальні відомості про клієнта (сфера діяльності, галузь діяльності, обсяг реалізації та ін.), аудитор може планувати витрати праці на перевірку кожної статті. Завдання аудитора в ході здійснення аудиторських процедур планування перевірки полягають, по-перше, в розкритті кожного загального об'єкта планування частковими об'єктами, по-друге, в якомога точному визначенні часу і сил на перевірку загального об'єкта через оцінку складності перевірки кожного часткового об'єкта.

Часткові об'єкти перевірки аудитор може встановити, використовуючи аналітичні процедури. Спочатку аудитор має визначити завдання проведення аналітичних процедур. Актуальними цілями позначимо таке: одержання інформації про "незвичні відхилення" різних показників та виявлення зон можливих навмисних і ненавмисних помилок у звітності клієнта. Для цього необхідно встановити "характерні" залежності, щоб потім можна було виявити і дослідити відхилення.

Неочікувані значні розбіжності між фінансовими даними за поточний рік з іншими даними, з якими вони порівнюються, відомі під назвою "незвичні відхилення". Іншими словами, це ті випадки, коли значні розбіжності очікуються, але не відбуваються. Таким чином, якщо незвичне відхилення становить значну величину, то аудитор повинен встановити його причину і переконатись, що це обґрунтована економічна подія, а не помилка чи свідоме викривлення фінансової звітності. Цей аспект аналітичних процедур називають напрямом уваги, оскільки вони спрямовують дослідника на

здійснення більш детальних процедур у тих специфічних сферах аудиту, де можуть бути знайдені помилки чи неточності.

Слід визнати, що визначення зон можливих помилок при плануванні аудиту має ймовірний характер, але не можна забувати, що первинна фінансова звітність представляється її складачем як така, що достовірно відображає дійсність. На етапі планування у аудитора, зрозуміло, не можуть виникнути твердження щодо достовірності її статей. Мета планування полягає у визначенні процедур обґрунтування передумов таких тверджень.

Для виконання цих завдань використовуються такі аналітичні процедури: вивчення фінансової звітності, порівняння абсолютних і відносних показників звітності підприємства та коефіцієнтів, розрахованих на їх основі.

Корисною вважається початкова інформація про наявність незвичних відхилень, одержана з дослідження різних коефіцієнтів, а саме: коефіцієнтів фінансової стійкості, ліквідності, ділової активності, рентабельності та ін. У коефіцієнтах закладені найбільш загальні усталені тенденції, бо вони несуть інформацію про найбільш імовірні взаємозв'язки різних показників. Ці тенденції мають бути, як постійний фон для подальшого аналізу. Кваліфікація аудитора в цьому разі проявляється у вмінні визначити ці загальні тенденції, враховувати їх при аналізі більш конкретних.

Аналізуючи величину незвичних відхилень, аудитор може використати критерії, визначені внутрішньофірмовими інструкціями або експертними оцінками самого аудитора. Якщо незвичні відхилення перевищують величину, яку аудитор вважає прийнятною, то досліджується величина розбіжності. У випадку, якщо цю величину важко відобразити в абсолютному вираженні, можна використовувати величини, виражені у відсотках.

Отже, першочерговим завданням виконання аналітичних процедур на стадії планування є виявлення сегментів фінансової звітності та розрахунків,

де відображені дані можуть відрізнитись від фактичних у результаті наявності помилок чи порушень. Їх виявлення в ході попереднього аналітичного огляду ще не означає, що показники фінансової звітності дійсно виявляться помилковими.

Наступним завданням при плануванні аудиторської перевірки є визначення проблем у формуванні фінансової звітності та виявлення зон аудиторського ризику шляхом порівняння абсолютних і відносних показників фінансової звітності. Застосування аналітичних процедур на цьому етапі сприяє розумінню аудитором особливостей підприємства-клієнта, виявленню зони потенціального ризику, визначенню характеру; часових рамок і глибини інших процедур аудиту, які будуть використані для одержання фактичного матеріалу, що свідчить на користь певних висновків. Для цього необхідно визначити питому вагу окремих статей балансу, проаналізувати співвідношення різних статей балансу, що склались на підприємстві за минулі роки. Важливо використовувати для аналізу також середні галузеві співвідношення.

При складанні програми перевірки аудитор має вирішити: застосовувати під час перевірки аналітичні процедури чи перевірку бухгалтерських документів, чи використовувати те й інше разом. Приймається таке рішення на основі досвіду попередніх перевірок та судження аудитора про очікувану ефективність процедур у виконанні поставлених завдань щодо конкретного бухгалтерського рахунку.

Також аудитор може прийняти рішення про використання аналітичних процедур для полегшення процесу визначення розмірів вибірки, поділу генеральної сукупності на групи і розробки процедур перевірок. Наприклад, при визначенні розмірів вибірки, необхідних для проведення аудиторських процедур оцінки застарілих запасів, аудитор може проаналізувати їх оборотність, щоб з'ясувати, яким товарам слід приділити більше уваги. Аналітичні процедури забезпечують одержання переконливих

доказів щодо бухгалтерської обробки, господарських операцій, а також змін в обліковій політиці. Але вони не можуть попередити аудитора про викривлення у разі, якщо неприйнятний підхід у бухгалтерському обліку залишається незмінним.

Аналітичні процедури як перевірки по суті. Одним із видів аудиторських процедур по суті є аналітичні процедури. Аналітичні процедури — це методи одержання аудиторських доказів, які полягають у виявленні, аналізі і оцінці співвідношень між фінансово-економічними показниками діяльності економічного суб'єкта, що перевіряється [65].

Застосування аналітичних процедур в аудиті обумовлено причинно-наслідковими зв'язками між аналізованими показниками, як фінансовими, так і нефінансовими (небухгалтерськими).

Наприклад, кошти, що спрямовуються на заробітну плату, повинні, як правило, корелювати з обсягом випущеної продукції. Величина визначених податків і зборів має бути тим більшою, чим більше дохід від реалізації продукції (робіт, послуг). Розмір амортизаційних відрахувань пов'язаний з вартістю основних засобів, що знаходяться на балансі підприємства, а величина витрат на їх ремонт значною мірою залежить від рівня зношеності основних засобів.

Аналітичні процедури полягають у пошуках залежностей (взаємозв'язку) між параметрами, що характеризують діяльність економічного суб'єкта. Динаміка таких залежностей, як правило, стабільна, а зміни, що виникають, повинні бути логічними. При появі неочікуваних значних відхилень аудитор повинен з'ясувати причини і ретельно проаналізувати їх. У міжнародній практиці неочікувані значні розходження між фінансовими даними, які не були піддані аудиту, за звітний рік та іншими даними, які виступають базою для порівняння, дістали назву "незвичні коливання". Про такі хитання йде мова, коли значні розходження не очікуються, але мають місце, чи, навпаки, коли очікувані значні

розходження не відбуваються. Аудитор не повинен виходити з того, що діяльність економічного суб'єкта, а отже, і показники, що його характеризують, не можуть істотно змінюватись. Але всі такі зміни повинні отримати логічні й достатні пояснення. Важливо визначити, що саме знаходиться в основі відхилень: обґрунтовані економічні процеси чи облікові помилки і викривлення. Таким чином, застосування в аудиті аналітичних процедур має забезпечити виявлення сфер потенційного ризику, які вимагають підвищеної уваги аудитора [78].

Використання аналітичних процедур на стадії виконання аудиторських процедур по суті призначено для вивчення як значних, так і не дуже значних непередбачуваних відхилень. Непередбачувані відхилення обов'язково мають бути проаналізовані і пояснені аудитором. Використовуючи аналітичні взаємозв'язки показників, можна виявити помилки чи порушення, наприклад, у вигляді заниження чи завищення величин. Якщо знайдені помилки чи порушення неможливо переконливо пояснити за допомогою аналітичних процедур, то аудитор повинен вжити альтернативні способи перевірки, щоб визначити причину і суттєвість порушень.

Безпосередньо як аудиторські докази (свідчення) аналітичні процедури можуть бути використані з врахуванням об'єктивності аналітичних процедур та рівня довіри, з якою можна покластись на їх результати. Для цього аудитору слід розглянути ряд факторів:

- особливості підприємства та рівень відокремленості (роздільності) інформації, наприклад, аналітичні процедури більш ефективні, якщо вони застосовуються до фінансової інформації щодо окремих ланок діяльності або звітності окремих структурних підрозділів диверсифікованого підприємства, ніж якщо виконуються для фінансової звітності підприємства в цілому;

- доступність як фінансової інформації, такої як бюджети чи кошториси, так і нефінансової інформації, такої як кількість одиниць виготовленої чи проданої продукції;
- надійність доступної інформації, наприклад, чи підготовлені бюджети з належною ретельністю;
- своєчасність і якість доступної інформації;
- джерела доступної інформації, наприклад, джерела, незалежні від клієнта, як правило, вважаються більш надійними, ніж внутрішні джерела;
- зіставність доступної інформації, наприклад, широкі дані по галузі можуть потребувати доповнення, щоб бути зіставними з тими підприємствами, які виготовляють і продають аналогічну продукцію.

Для прикладу можна навести показники, між якими існує достатньо тісний кількісний і якісний зв'язок (причинно-наслідковий чи кореляційний):

- дохід від реалізації продукції — дебіторська заборгованість;
- собівартість реалізації — дохід від реалізації;
- витрати поточного періоду — собівартість реалізації;
- основні засоби — амортизація;
- фінансові вкладення (довготермінові і короткотермінові) — доходи від них;
- закупівлі — кредиторська заборгованість;
- обсяг виконаних робіт — заробітна плата персоналу;
- обсяг продажу — комісійні винагороди;
- рівень зношеності основних засобів — витрати на ремонт;
- обсяг виготовленої продукції — витрати на матеріали;
- валовий прибуток — чистий прибуток та ін.

Взаємозв'язок між показниками можна простежити, використовуючи формалізований апарат. Так, ефективність використання основних засобів вимірюється показниками фондівіддачі і фондомісткості.

Коефіцієнт оборотності основних засобів встановлюється відношенням доходу від реалізації продукції до середньої вартості основних фондів. Коефіцієнт завантаження основних засобів в обороті — це величина, обернена

Коефіцієнт оборотності основних засобів тісно пов'язаний з продуктивністю праці та озброєністю праці основними засобами, яка характеризується вартістю основних засобів, що припадає на одного працівника. Озброєність основними засобами визначається відношенням середньої вартості основних засобів до середньоспискової чисельності працюючих. Продуктивність праці у вартісному вимірі визначається відношенням доходу від реалізації продукції (без ПДВ) до середньоспискової чисельності працюючих.

Маємо

$$B = \frac{D}{R} \quad (1); \quad K_{03} = \frac{D}{\hat{I}\zeta} \quad (2); \quad V_{03} = \frac{\hat{I}\zeta}{\hat{E}} \quad (3); \quad D = B \times R \quad (4); \quad O3 = V_{03} \times R \quad (5);$$

де B — продуктивність праці, грн;

D — дохід від реалізації, тис. грн;

R — чисельність працюючих, чол.;

K_m — коефіцієнт оборотності основних засобів, грн;

$O3$ — середньорічна вартість основних засобів, тис. грн;

K_{03} — озброєність праці основними засобами, грн.

Таким чином, основною умовою зростання коефіцієнта оборотності основних засобів є перевищення темпів зростання продуктивності праці над темпами зростання озброєності праці основними засобами.

Можна простежити й таку залежність. Рівень рентабельності характеризується відношенням прибутку підприємства до середньої вартості

основних і оборотних засобів $\left(\frac{D}{\hat{I}\zeta + \hat{I}\hat{I}} \right)$. Рівень рентабельності визначається

такими показниками:

$$\frac{NP}{O3+3O} = \frac{O3}{O3+3O} \cdot \frac{W}{O3} \cdot \frac{D}{W} \cdot \frac{P}{D} \cdot \frac{NP}{P} \quad (6)$$

де N - чистий прибуток, грн.,

O3 - середньо середньорічна вартість основних засобів, тис. грн;

3O — середньорічна вартість залишків оборотних активів, тис. грн;

W — середня виробнича потужність, тис. грн;

D — дохід від реалізації, тис. грн;

P — валовий прибуток, грн.

При цьому валовий прибуток визначається як дохід від реалізації продукції (без ПДВ) за мінусом собівартості реалізації. Чистий прибуток знаходиться додаванням до валового прибутку інших доходів та відніманням адміністративних витрат, витрат на збут, витрат на науково-дослідні розробки, інших витрат та податку на прибуток.

Широко вживаною є відома система факторного аналізу фірми "Дюпон" (The DuPont of Analysis) (рис. 2.1) [55].

Із представленої моделі видно, що рентабельність власного капіталу залежить від трьох факторів: рентабельності господарської діяльності, ресурсовіддачі і структури авансового капіталу. Значущість виділених факторів пояснюється тим, що вони певною мірою узагальнюють усі сторони фінансово-господарської діяльності підприємства, його статику і динаміку, зокрема фінансову звітність: перший фактор узагальнює звіт про фінансові результати, другий — актив балансу, третій — пасив балансу.

Цим факторам і за рівнем значущості, і за тенденціями змін притаманна галузева специфіка, про яку необхідно знати аналітику. Так, показник ресурсовіддачі може мати невисоку величину у високотехнологічних галузях, які відрізняються капіталомісткістю, навпаки, показник рентабельності господарської діяльності в них буде відносно високим. Високу величину коефіцієнта фінансової залежності можуть дозволити собі фірми, які мають стабільні й передбачувані надходження

коштів за реалізовану продукцію. Це характерно і для підприємств, які мають велику питому вагу ліквідних активів (підприємства торгівлі і збуту, банки). Отже, залежно від галузевої специфіки, а отже, конкретних фінансово-господарських умов, що склались на певному підприємстві, воно може робити ставку на той чи інший фактор підвищення рентабельності власного капіталу.

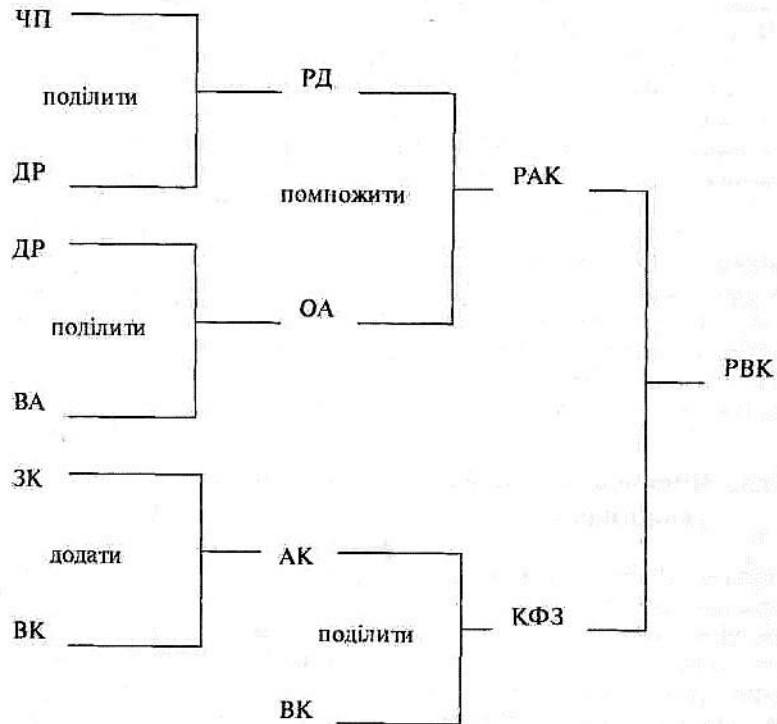

Рис. 2.1. Система факторного аналізу фірми "Дюпон"

- ЧП*— чистий прибуток;
- ДР* — дохід від реалізації;
- ВА* — всього активів;
- РД*— рентабельність господарської діяльності;
- ЗК*— залучений капітал;
- ВК*— власний капітал;
- ОА* — оборотність активів (ресурсовіддача);
- АК*— авансовий капітал;
- РАК*— рентабельність авансового капіталу;

PBK — рентабельність власного капіталу;

KФЗ — коефіцієнт фінансової залежності.

Наведена модель використовується і для порівняльної оцінки ризику інвестування чи кредитування певного підприємства

2.2. Використання аналітичних процедур для підвищення ефективності аудиту

Конкуренція на ринку аудиторських послуг призводить до того, що аудитори намагаються для зменшення витрат скорочувати обсяги перевірок (тестів) бухгалтерських документів, застосовуючи певні методики та процедури. Серед таких методик — встановлення прийняттого рівня суттєвості та допустимого ризику невиявлення суттєвих невідповідностей, а також використання різних математичних та статистичних методів.

Такі методи статистики й аналізу, як порівняння, групування, деталізація показників, індекси, елімінування, балансовий, сальдовий тощо використовуються під час проведення аналітичних процедур в аудиті. Г. М. Давидов називає їх такими, що не є власне аудиторськими [27].

У зарубіжних та вітчизняних працях з аудиту точка зору фахівців стосовно класифікації та визначення понять, пов'язаних з аудиторською діяльністю неоднозначна, проте, спільною є думка щодо важливості використання аналітичних процедур під час проведення аудиторської перевірки, оскільки вони дають змогу аудитору виявити незвичайні факти та потенційні зони ризику, отримати ефективні аудиторські докази, проаналізувати отримані аудиторські висновки.

Необхідно додати, що в аналітичних процедурах використовуються не лише фінансові дані, а й операційні. Так, наприклад, обсяги продажів

супермаркету залежатимуть значною мірою від загальної площі приміщень, а промислового підприємства — від потужностей виробничих ліній . Тому ми доповнимо визначення аналітичних процедур і зазначимо, що вони складаються з порівнянь, обчислень, спостережень, перевірок, проведених для того, щоби сформувані свої очікування щодо взаємозв'язку між фінансовими та операційними даними.

У Міжнародних стандартах з аудиту (МСА) наводиться визначення, що аналітичні процедури — це не лише аналіз основних співвідношень та трендів, а й дослідження коливань і зв'язків, що не відповідають сформованим очікуванням (МСА 520).

Такий аналіз і дослідження сьогодні проводять на всіх етапах аудиту. Зокрема, на етапі планування це дає змогу не лише зрозуміти специфіку функціонування підприємства, а й правильно оцінити обсяги аудиту, його основні напрямки.

Зокрема, цю думку поділяє професор В. С. Рудницький, який зазначає, що «дуже важливо ряд аналітичних процедур здійснювати на початковій стадії аудиту, оскільки це допомагає впровадити дедуктивний метод оцінювання показників Головної книги і фінансової звітності, правильно спланувати різні аспекти майбутньої роботи, виявить факти ризику тощо» [96].

Аналітичні процедури є одним із способів отримання аудиторських доказів. Проведення аналітичних процедур дає аудитору більше необхідної інформації, ніж детальне тестування.

Існує дуже поширена серед аудиторів і користувачів аудиту думка , що термін «аналітичні процедури» означає лише аналіз фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта, що перевіряється. Проте, як правильно зазначила О. Ю. Попель, «аналітичні процедури використовуються вже при оцінці вірогідності бухгалтерської звітності економічного суб'єкта, а аналіз його фінансово-господарської діяльності починається лише після того, як

вірогідність встановлена, оскільки аналізувати фінансово-господарську діяльність економічного суб'єкта при невірогідності його бухгалтерської звітності безглуздо» [86].

До основних методів аналітичних процедур належать:

- числові та процентні порівняння;
- коефіцієнтний аналіз;
- аналіз, заснований на статистичних методах;
- регресійний аналіз;
- інші.

Співвідношення, що використовуються в аналітичних процедурах, повинні бути правдоподібні та передбачувані. Правдоподібність припускає існування очевидного причинно-наслідкового зв'язку.

Складність аналітичних процедур виправдовується їхньою ефективністю. Дж. Робертсон [95] наводить результати дослідження істотних викривлень бухгалтерської звітності, виявлених у ході великої кількості аудиторських перевірок. Завдяки застосуванню аналітичних процедур вдалося виявити 27,1 % викривлень, тому дуже важливо розуміти їх сутність, призначення та використання.

Важливість аналітичних процедур підтверджується ще й тим, що вони описані окремо у Міжнародних стандартах з аудиту. Так, за нормативом застосування аналітичних процедур на етапах планування і завершення аудиту є обов'язковим. На стадії планування аналітичні процедури мають застосовуватися для кращого розуміння характеру підприємницької діяльності клієнта і визначення сфер потенційного ризику. Виконання аналітичних процедур протягом планування аудиту може допомогти виявити ті аспекти підприємницької діяльності клієнта, які аудитору були невідомі, і визначити характер, час і рівень інших аудиторських процедур.

Аудитор повинен виконати аналітичні операції на стадії завершення аудиту, тобто під час формування висновків щодо відповідності фінансової

звітності підприємства тій інформації, якою він володіє. Висновки, зроблені в результаті таких операцій, використовуються для підтвердження висновків, сформованих під час аудиту окремих частин або елементів фінансової звітності підприємства, і допомагають скласти цілісне уявлення про достовірність фінансової звітності підприємства. Але вони так само можуть визначити напрямки та галузі, що потребують додаткових процедур перевірки.

Нормативом також рекомендовано використання аналітичних процедур у процесі проведення основних аудиторських перевірок. На цьому етапі можна вдатися до детального тестування, аналітичних процедур або їх комбінації. Вибір процедури для досягнення конкретних цілей аудиту залежить від того, наскільки вона ефективна та продуктивна з точки зору мінімізації ризику невиявлення помилок у фінансовій звітності підприємства. Важливо також зазначити, що аналітичні процедури ефективні тільки тоді, коли аудитор скептично ставиться до пояснень та неочікуваних результатів, наданих керівництвом компанії, і намагається отримати адекватні та надійні докази на користь таких пояснень.

Під час виконання аналітичних процедур можуть використовуватися різні методи — від простого порівняння та аналізу показників фінансово-господарської діяльності підприємства до складних математичних моделей, які містять багато співвідношень між даними за кілька попередніх років.

Загалом аналітичні процедури складаються з таких методів.

Трендовий аналіз (trend analysis) — це фіксування змін в бухгалтерському балансі за певний період часу. Наприклад, переглядаючи обсяги продажів клієнта за останні три роки, аудитор зауважує, що вони зростали на 5 % щорічно. Ця інформація допоможе сформувати певні очікування аудитора щодо обсягів продажу поточного року.

Однак необхідно зазначити, що трендовий аналіз варто використовувати лише у ста більшому середовищі, коли підприємство не

знає суттєвих поточних змін. Крім того, такий аналіз буде ефективнішим, якщо використовувати дезагреговані дані. Так, наприклад, трендовий аналіз щодо продуктів і розміщень або по кварталах і місяцях є більш точним і ефективним, ніж аналіз агрегованих даних.

Аналіз показників (ratio analysis) — це порівняння співвідношень між двома або більше статтями фінансової звітності клієнта (наприклад, між собівартістю проданої продукції і вартістю запасів для визначення коефіцієнта оборотності запасів) або порівняння бухгалтерських балансів з нефінансовими даними (наприклад, дохід від проданої продукції і загальну кількість замовлень).

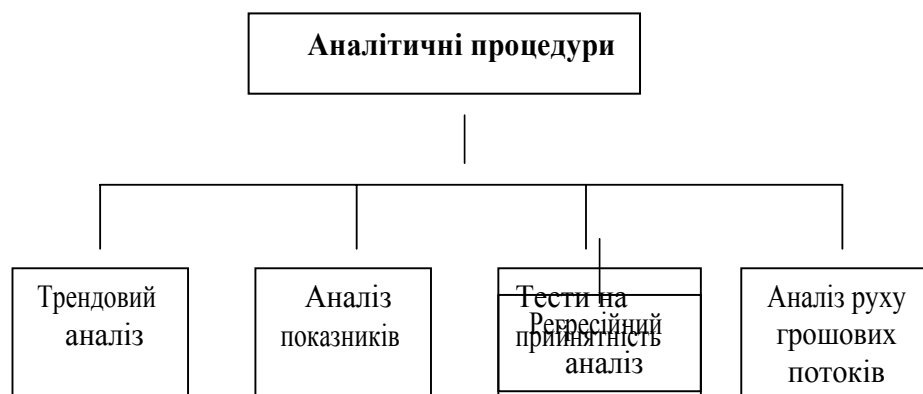

Рис. 2.2. Види аналітичних процедур в аудиті

Традиційні фінансові показники поділяються зазвичай на показники ліквідності, фінансової стійкості, прибутковості та ділової активності підприємства. Саме через те, що аналіз показників базується на вивченні співвідношень між двома або більше змінними, він є глибшою формою аналізу, ніж трендовий.

Тест на прийнятність (reasonableness test) — полягає у використанні статистичних моделей для виміру очікувань аудитора стосовно статей

фінансової звітності з використанням фінансової та нефінансової інформації. Наприклад, аудитор може використати середній показник заповненості готелю та середній показник прибутку з кімнати, щоб оцінити доходи готелю за певний період.

Регресійний аналіз (regression analysis) — подібний до тесту на прийнятність, оскільки полягає у побудові статистичних моделей для виміру очікувань аудитора стосовно статей фінансової звітності. Проте при регресійному аналізі використовуються складні регресійні методи. Його перевагою над іншими аналітичними методами є те, що він може бути використаний для прогнозування статей фінансового звіту підприємства, а надійність і правильність очікувань аудитора — достатньо точно виміряні.

Першим кроком під час проведення регресійного аналізу є розробка моделі. Для цього визначаються фінансові та операційні змінні та встановлюється зв'язок між ними. Наприклад, на дохід від реалізації певного магазину можуть впливати його місце розташування, певні економічні реалії (дохід населення), витрати на рекламу. Зауважимо, що кількість вибраних факторів має бути оптимальною, аби отримана модель не була ані занадто простою (отримані аудиторські докази в такому разі будуть недостатніми), ані занадто складною (таку модель досить важко і дорого обчислювати).

На основі розробленої моделі аудитор прогнозує залежну змінну. Існує кілька програм, що стосуються регресії, придатних для використання на мікрокомп'ютерах.

На сучасному ринку статистичних програм лідерами якості є такі зарубіжні пакети, як STATGRAPHICS, SYSTAT, SPSS, SAS, BMDP, E.VIEWS, та вітчизняні пакети МЕЗОЗАВР, САНИ, СИГАМД та ін. Після того, як залежна змінна спрогнозована, її можна порівняти з фактичним значенням, при цьому важливу роль відіграє аудиторська оцінка відхилень. Так, необхідно встановити допустиме граничне значення процента відхилення. Для цього оцінюється багато факторів: середовище, в якому

функціонує компанія (для більш динамічного та нестабільного середовища допускається більший процент відхилень), ризик випадкової чи навмисної помилки, оцінений на етапі планування (для процесів, де оцінений ризик є досить високим, процент відхилення повинен бути мінімальним), природа зв'язку (зв'язок між рахунками у звіті про фінансові результати проявляється зазвичай чіткіше, ніж у балансі).

Якщо отриманий процент відхилення мінімальний та обґрунтований, отримані прогностні дані можна вважати достатнім аудиторським доказом для підтвердження певного рахунку. Якщо ж процент відхилення перевищує допустимі межі та є необґрунтоване високим, аудитору необхідно або перевірити проведені аналітичні процедури (можливо, не було враховано певного важливого зв'язку), або проводити подальше тестування (у вигляді детальної перевірки).

Загалом схема аналітичної процедури показана на рис. 2.3.

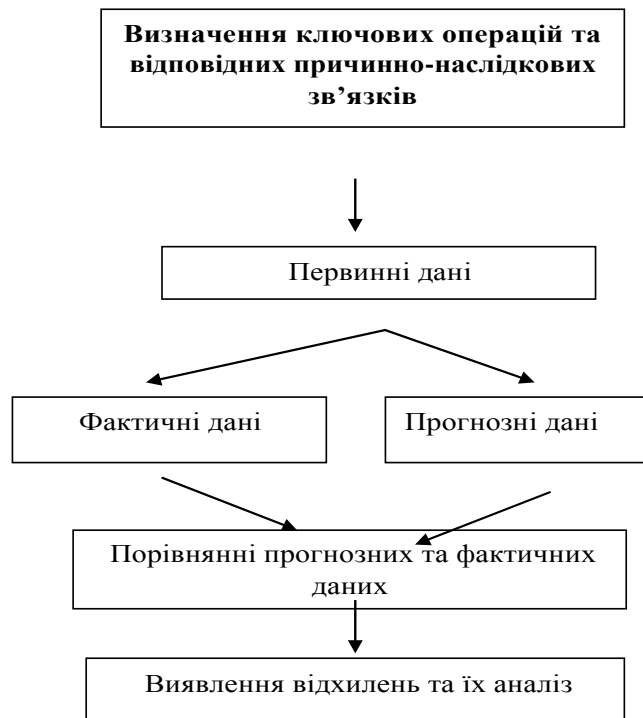

Рис. 2.3. Регресне моделювання в аналітичних процедурах

Важливою відмінністю тесту на прийнятність та регресійного аналізу від трендового та аналізу показників є те, що їх можна використовувати не лише в стабільному середовищі, оскільки вони базуються на певних зв'язках між показниками. Очікування щодо одного показника будуються на основі фактичних змін іншого показника, різкі коливання якого вже не є такими критичними.

Ще одним важливим методом аналітичних процедур, про який варто згадати, є аналіз руху грошових потоків (cash-flow analysis). Необхідність такого аналізу пов'язана з тим, що не завжди певні операції на підприємстві пов'язані з рухом грошей, але саме ліквідність підприємства є одним з найважливіших показників [37]. Так, наприклад, дохід від продажу продукції може бути значним саме за рахунок високої дебіторської заборгованості, тоді як грошових надходжень може просто не бути. Для виявлення такого фактора потенційного ризику варто проаналізувати рух грошових потоків від операційної діяльності до витрат на поповнення обігових коштів та процентних виплат.

Також можна проаналізувати зв'язок між чистим доходом підприємства та його грошовими потоками в часі, а також сформулювати очікування щодо майбутніх грошових потоків підприємства.

Якщо грошовий потік від операційної діяльності є негативним або суттєво відрізняється від чистого доходу, необхідно ретельно проаналізувати причини виникнення такої ситуації. Так, в періоди швидкого зростання бізнесу, дефіцит обігових коштів трапляється досить часто. Проте можлива й інша ситуація, коли відсутність грошових потоків стає хронічною через погане управління активами й пасивами. Тоді ризик того, що активи переоцінені, а пасиви недооцінені, зростає, й аудиторю необхідно проводити додаткові процедури.

Таким чином, провівши відповідні аналітичні процедури на стадіях планування та безпосереднього проведення аудиту і підтвердивши

відповідно фінансову звітність, аудитор може проаналізувати фінансовий стан підприємства. Такий аналіз дає змогу оцінити фінансовий стан компанії та тенденції її розвитку. Базою для порівняння можуть слугувати дані попереднього періоду, бюджетні показники, середньогалузеві дані або компанії-аналогу.

Схема показників для оцінки фінансової звітності наведена нижче:

Отже, аналітичні процедури складаються з порівнянь, обчислень, спостережень, спрямованих на виявлення чіткого зв'язку між фінансовими та операційними даними. Подальше підтвердження або не підтвердження такого взаємозв'язку на основі перевірки фактичних даних перетворюється на ефективний аудиторський доказ, оскільки дає аудитору великий обсяг необхідної інформації і при цьому потребує набагато менше затрат, ніж проведення детального тестування.

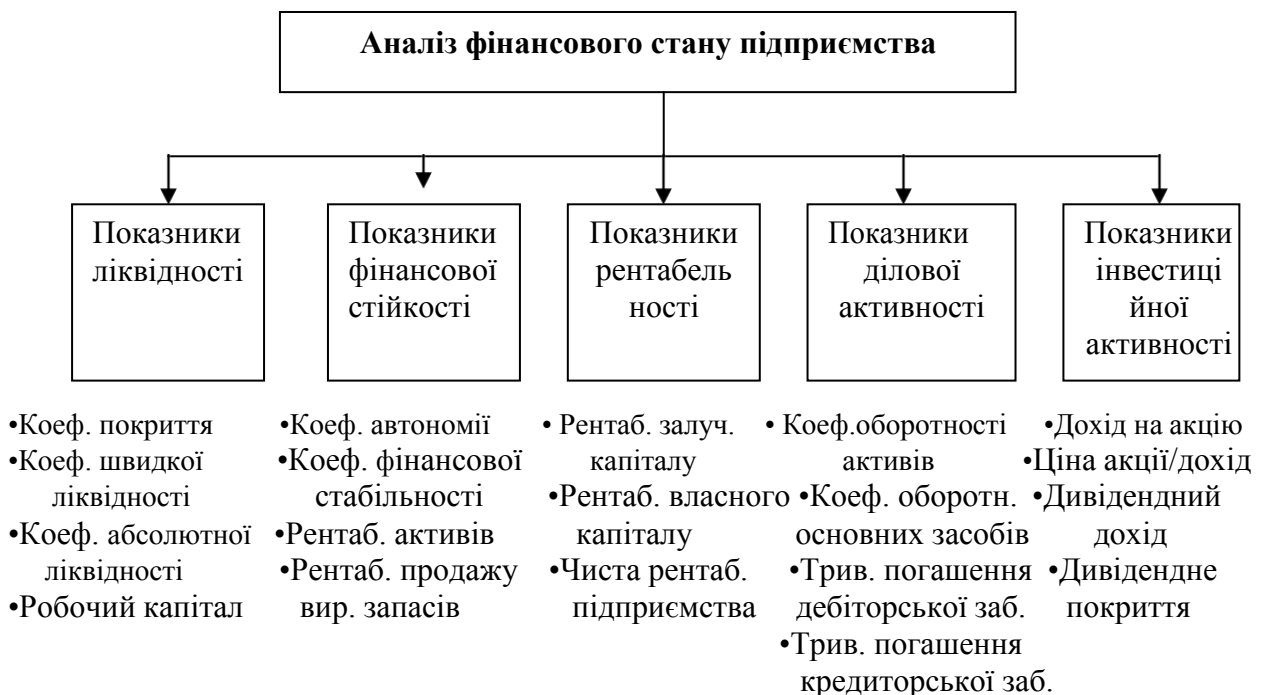

Рис. 2.4. Показники для аналізу фінансового стану підприємства

Основними методами аналітичних процедур є трендовий аналіз, аналіз показників та тести на прийнятність. Одним з видів тесту на прийнятність є

регресійний аналіз, перевага якого над іншими аналітичними методами у тому, що він може бути використаний для прогнозування статей фінансового звіту підприємства, а надійність і правильність очікувань аудитора — достатньо точно виміряні.

Аналітичні процедури сьогодні впевнено завойовують своє місце в аудиті, оскільки, як показала практика, дають змогу виявити значну кількість викривлень фінансової звітності. Проте необхідно зазначити, що аналітичні методи не можуть замінити певні процедури аудиту, такі як отримання підтверджень від третіх осіб щодо дебіторської та кредиторської заборгованостей, інших активів та пасивів, інвентаризацію тощо. Тому варто поєднувати аналітичні процедури з іншими методами аудиту, головне, щоб таке поєднання було найоптимальнішими з точки зору ефективності.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.

Аналітичні процедури являють собою різновид перевірок фінансової інформації шляхом проведення досліджень і порівнянь даних і тенденцій.

Застосування аналітичних процедур дає змогу підвищити якість і скоротити витрати часу на проведення аудиту. Перевагою аналітичних процедур є також те, що вони можуть використовуватись протягом всього процесу аудиту на різних етапах його проведення: на стадії планування, безпосередньо при проведенні перевірки і при підсумковому, загальному огляді на стадії завершення аудиту.

Виконання аналітичних процедур базується на припущенні, що між показниками існують певні зв'язки і вони мають місце за відсутності доказів

протилежного. Дослідження цих зв'язків забезпечують аудиторські свідчення повноти, точності і законності даних, виданих системою обліку.

Необхідно зазначити, що аналітичні методи не можуть замінити певні процедури аудиту, такі як отримання підтверджень від третіх осіб щодо дебіторської та кредиторської заборгованостей, інших активів та пасивів, інвентаризацію тощо. Тому варто поєднувати аналітичні процедури з іншими методами аудиту, головне, щоби таке поєднання було найоптимальнішими з точки зору ефективності.

РОЗДІЛ III

ВИБІРКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ В АУДИТІ

3.1. Вибіркові дослідження в аудиті: комплекс понять і категорій

Аудит в Україні почав набувати розвитку по мірі формування ринкової економіки, появи недержавних форм власності, відмінності інтересів учасників ринку. В аудиті зацікавлені власники бізнесу, інвестори, кредитори, постачальники, покупці, робітники, держава, тобто всі користувачі інформації, що міститься у фінансовій звітності, та суб'єкти, що мають відношення до підприємства.

Існує певний ряд вимог до аудиту, а саме: достовірність результатів; своєчасність результатів; виконання завдань в обмежені строки; прийнятне співвідношення витрат на аудит та цінності отриманих результатів; та інші.

Однак по мірі розвитку ринкової економіки розширюється і діяльність підприємств, зацікавлених в аудиті, що зумовлює збільшення обсягів документів. Тому стає неможливим використання суцільного дослідження під час виконання завдань з аудиту, що обумовлює широке застосування вибіркового дослідження в аудиті.

Ще в 1912 р. Р. Х. Монтгомери визнав, що жодна аудиторська перевірка не може і не повинна охоплювати усі операції і статті періоду, за який проводиться аудит [4]. Це зв'язано, по-перше, з термінами проведення аудиту і об'ємом аудированих інформаційних потоків (наприклад, аудит усіх операцій будь-якої транснаціональної компанії практично неможливий в ті терміни, які на нього відпущені) і, по-друге, з розумною вартістю виконуваних аудитором робіт. Тому постійно виникає проблема оптимізації об'єму аудиторської перевірки, і аудитори часто вдаються до вибіркового дослідження, тобто до аудиторської вибірки.

Питаннями вибіркового дослідження в аудиті займалися такі вчені: А.Аренс [3], Є.В.Белюскін [16], В.П.Бондар [17], Р.І.Гізатулліна [25],

Н.І.Дорош [36], І.І.Єлісеєва [125], Дж.Лоббек [9], О.О.Терехов [125], М.М.Шигун [123] та інші. У працях цих вчених були розглянуті такі теоретичні питання: історія вибіркового дослідження в аудиті, переваги використання вибіркового дослідження, проблеми, пов'язані з використанням вибіркового дослідження, умови використання вибіркового дослідження], питання термінології, нормативне регулювання вибіркового дослідження [17], особливості статистичного та не статистичного підходів до вибіркового дослідження, питання класифікації вибірок, вибіркового дослідження, роль помилок та ризиків у вибіркового дослідженнях, види помилок вибірки, способи відбору елементів вибірки, етапи проведення вибіркового дослідження, аудиторські процедури, які використовують при вибіркового дослідженнях.

Віддаючи належне отриманим здобуткам попередників, вибіркового дослідження не було розглянуто у межах кожного етапу аудиту та це питання потребує подальшого вивчення.

Згідно з МСА та Міжнародною концептуальною основою завдань з надання впевненості, перед аудитором можуть бути поставлені різні завдання [61]:

1. Завдання з надання впевненості:

1.1. аудит фінансової звітності;

1.2. огляд історичної фінансової інформації;

2. Завдання з надання впевненості, інші, ніж аудит та огляд історичної фінансової звітності:

2.1. власне завдання з надання впевненості, інші ніж аудит та огляд;

2.2. перевірка прогностичної фінансової інформації.

В залежності від типу та предмету завдання визначається й обсяг робіт аудитора та доцільність використання вибіркового дослідження.

На прийняття рішення аудитором щодо застосування вибіркового методу перевірки впливають:

- вид інформації (статті, звітності), яка перевірятиметься;
- величина аудиторського ризику та окремих його складових;
- розмір сукупності;
- кваліфікація аудитора та конкретні завдання перевірки;
- витрати часу та сума оплати за перевірку тощо.

Найбільш актуальне використання вибірових досліджень є під час виконання аудиту фінансової звітності, бо цей тип завдання охоплює найбільшу кількість інформації, стосовно достовірності якої потрібно зробити висновок в обмежений час та за умов обмеженості людських та матеріальних ресурсів.

Застосування вибіркового дослідження в аудиті зумовлено кількома причинами, що є відповіддю на вимоги до аудиту:

- значною трудомісткістю аудиту, особливо в разі виконання локальних завдань аудиту звітності підприємств корпоративного сектора;
- певною обмеженістю аудитора в часі, тобто аудит повинен бути завершений в обумовлені в договорі строки;
- через труднощі визначення собівартості робіт з аудиту.

Тому в інтересах суб'єкта господарювання, фінансова звітність якого підлягає аудиту, та аудитора виникає потреба у використанні вибірових досліджень під час його проведення. Використання вибірових досліджень дає змогу аудиторам зробити висновки за дослідженням лише частини операцій та подій, здійснених підприємством-клієнтом.

Переваги використання вибірових досліджені в аудиті добре розкрили у свої працях І.І.Єлісеєва, О.О.Терехов [125] та М.М.Шигун [123]. Узагальнимо їх здобутки.

Основні переваги використання вибірових досліджень в аудиті:

- економія часових, трудових та матеріальних ресурсів;
- можливість розширення програми аудиту та більш детального вивчення окремих об'єктів;
- використання вибіркового дослідження дозволяє аудитору вирішувати завдання з більш вагомих науковим обґрунтуванням;
- оперативність надання результативної інформації;
- використання в умовах, що виключають можливість суцільного дослідження;
- можливість вибіркового контролю результатів, отриманих під час суцільних досліджень.

Таким чином, використання вибірових досліджень під час проведення аудиту є виправданим та підтверджується вимогами практики.

Теорія та практика аудиту в Україні почала розвиватися по мірі формування ринкової економіки, виникнення не державних форм власності. Розвиток теорії ґрунтується на досвіді інших країн світу, в яких аудит вже набув сталого розвитку. В теорії українського аудиту існує певна проблема використання та тлумачення термінів.

Головною причиною цього є певні специфіки лінгвістичного перекладу багатьох питань з іноземної мови, що призвело до відсутності узгодженості тлумачення термінів різними авторами та термінів, які використовуються як в аудиті, так і в сумісних науках. Формування необхідного теоретичного та понятійного апарату, єдиної, сталої системи термінів і дефініцій є необхідною умовою розвитку будь-якої науки.

Визначення розкривають зміст понять. У них знаходять віддзеркалення суттєві ознаки предметів і явищ реальної діяльності. Термінологічна база повинна бути однозначною у вживанні. Таким чином, для дослідження організації і методики вибіркового дослідження в аудиті потрібно визначити сутність його понятійного апарату.

З метою правильного розуміння суті вибіркового дослідження в аудиті, вважаємо потрібним надати роз'яснення того, що ми розуміємо під терміном “аудит”, бо це є середовище реалізації вибіркового дослідження. У літературі немає однозначної думки науковців стосовно тлумачення терміну “аудит”. У своїй роботі Д.С. Сушкозазначає, що проведений огляд словників економічного спрямування показав, що автори різняться в свої поглядах щодо терміну аудит, а деякі взагалі не наводять його [105].

На нашу думку, аудит – це багатофункціональна діяльність висококваліфікованої особи, що має довіру суспільства, з приводу оцінки даних фінансової звітності підприємства з метою підвищення ступеню довіри можливого користувача до фінансової звітності за допомогою вираження думки аудитора про те, що фінансова звітність була підготовлена в усіх суттєвих аспектах відповідно до установлених вимог до фінансової звітності.

Питання щодо використання вибірових досліджень в аудиті регламентовано МСА 530 “Аудиторська вибірка та інші процедури вибіркового тестування”. У стандарті зазначено, що аудиторська вибірка – це використання аудиторських процедур стосовно менш ніж 100% бухгалтерських записів або показників фінансової звітності, які дають змогу аудитору отримати аудиторські докази і, оцінивши окремі характеристики відібраних даних, розповсюдити дієвість цих доказів на всю сукупність даних.

Використання терміну “вибірка” у різних науках потребує чіткої та формалізованої дефініції, бо відсутність узгодження термінології заплутує предмет дослідження. Якщо в методології науки ми вживаємо термін “вибірка”, то значення цього терміну повинне узгоджуватися з тим, у якому сенсі цей термін розуміється в науці.

Підхід вибіркового дослідження належить до спеціальних методів статистики. Такі вчені-статисти, як О. Гладун, О. Гончар, В. Саріогло, О. Черняк під вибіровим дослідженням розуміють такий вид дослідження,

який дає можливість зробити висновок про всю сукупність одиниць при обстеженні тільки її частини, а сукупність відібраних для обстеження одиниць називають вибіркою. Таким чином, у теорії статистики терміни “вибіркові дослідження” та “вибірка” мають різне значення та не можуть використовуватися як синоніми.

Дослідження економічної енциклопедії, словників з маркетингу, медицини, тлумачених словників дає можливість зробити висновок, що вибірка – це частина сукупності, що є однорідною, має спільні характеристики, яку перевіряють, досліджують, вивчають; та після її вивчення можна зробити висновок стосовно всієї сукупності. Тобто вибірка не означає процес, спосіб, дію.

Далі розглянемо вживання термінів “вибірка” та “вибіркові дослідження” в теорії аудиту.

Адамс Р., Аренс А. та Лоббек Дж. у своїх працях зазначають, що вибіркоче дослідження – це використання перевірок на відповідність та за суттю не за 100% охопленням рахунків, класів операцій або інших видів генеральної сукупності, а за вибірками з цих сукупностей [3].

Аналізуючи праці Ю. Дяченко, О. Кас’ян та В. Скобари, можна зазначити, що вони беруть за основу вищенаведене визначення, але вибіркоче дослідження вже номінують як “аудиторська вибірка”. Термін “вибірка” використовується як для номінації процесу дослідження, так і для сукупності досліджуваних об’єктів.

У своїх працях І. Дмитренко визначає аудиторську вибірку, як використання аудиторських процедур по відношенню менш ніж до 100% статей, що включені в сальдо рахунку або клас операцій, таким чином, щоб усі елементи вибірки мали рівний шанс бути відібраними. У цьому визначенні теж можна побачити, що “вибірка” виступає і методом дослідження, процесом і сукупністю досліджуваних даних [34].

Дорош Н., Петрик О., Єлісеєва І. та Терехов А. теж розглядають вибірку як спосіб аудиту та як перелік відібраних елементів для дослідження. В їх працях також простежується синонімія термінів “аудиторська вибірка”, “вибіркова перевірка” та “вибіркові дослідження”[37; 77; 125].

На нашу думку більш ґрунтовним є визначення Ф. Бутинця : “вибіркова перевірка – це вивчення документів і операцій, що складають менш 100% їх сукупності й відібрані з використанням спеціальних методів, застосування яких дозволяє отримати достатньо інформації для формування думки аудитора й розповсюдження її на всю сукупність документів і операцій, що підлягали перевірці”. Синонімія простежується між такими термінами, як “вибіркова перевірка”, “вибірковий спосіб” і “вибіркове дослідження” та всі вони означають процес дослідження. Термін “вибірка” визначається, як множина елементів генеральної сукупності, які відібрані випадково.

Російські вчені Є. Белюскін та Р. Гізатуліна використовують термін “вибірковий метод” і не ототожнює його з “вибіркою” [16; 25].

Можна зробити висновок, що більшість авторів ототожнюють поняття “вибірка”, “вибіркові дослідження” та “вибіркова перевірка”, а термін “вибірка” використовується як для визначення процесу дослідження, так і для визначення сукупності досліджуваних даних.

Однакові тлумачення термінів “вибірка” та “вибіркове дослідження” є результатом неправильного перекладу з англійської мови. Багато авторів перекладають англійський термін “audit sampling” як “аудиторська вибірка”. Але в англійській мові закінчення “-ing” додається для означення тривалого процесу, а не іменників, та дослівний переклад означає “аудиторський відбір”, що після редакції в результаті дає “вибіркові дослідження в аудиті”.

Беручи до уваги тлумачення термінів “вибірка” та “вибіркові дослідження” у різних галузях наук та словниках задля визначення чіткої термінології в аудиті та для узгодження її з іншими науками, треба використовувати термін “вибіркові дослідження в аудиті”, що означає

використання аудиторських процедур стосовно менш ніж 100% бухгалтерських записів або показників фінансової звітності, які дають змогу аудитору отримати аудиторські докази і, оцінивши окремі характеристики відібраних даних, розповсюдити дієвість цих доказів на всю сукупність даних. А сукупність документів, статей, записів стосовно яких застосовуються аудиторські процедури – це вибірка (вибіркова сукупність). Також треба зауважити, що вибірка не може означати процес відбору, бо являє собою сукупність даних.

В теорії вибіркового дослідження, під час його проведення використовується ряд специфічних, властивих цьому підходу, термінів. Далі розглянемо їх у тій послідовності, у якій їх вживання стає необхідним під час реалізації вибіркових досліджень в аудиті.

Перш ніж почати вибірконе дослідження потрібно визначити об'єкт цього дослідження, тобто те, стосовно чого потрібно зробити висновок. Тому потрібно мати чітке уявлення що таке генеральна сукупність. Деякі автори (А. Суглобов, В. Подольський, І. Єлісеєва, А. Перехов, Р. Гізатуліна) використовують термін “сукупність, що перевіряють”, на нашу думку такий термін не є коректним через вживання терміну “перевірка”, що є лише однією з аудиторських процедур для отримання доказів. З огляду на узгодження термінологічного апарату різних наук правильним є термін “генеральна сукупність”. Отже, генеральна сукупність – набір однорідних даних, з яких аудитор формує вибірку, на основі вивчення якої він отримує висновки і формує неупереджену думку про весь набір даних.

З огляду на те, що генеральна сукупність в аудиті може бути дуже великою доречним є стратифікація генеральної сукупності – розділення генеральної сукупності на під сукупності (страти), кожна з яких складається з елементів, що мають спільні характеристики.

Сутність вибіркового дослідження полягає у вивченні частини та перенесення отриманих результатів на ціле, що несе в собі певний ризик –

ризик вибіркового дослідження – що висновок аудитора, зроблений на основі вивчення вибіркової сукупності, може відрізнятись від висновку, який міг бути зроблений у результаті здійснення тих самих аудиторських процедур по відношенню до всієї генеральної сукупності.

Ми вже визначили, що вибірка – це сукупність документів, статей, записів стосовно яких застосовуються аудиторські процедури. Об'єм вибірки – це кількість одиниць (елементів) для дослідження, що відбирає аудитор з генеральної сукупності. Елемент вибірки – одиниця генеральної сукупності, що відібрана для безпосереднього дослідження.

Для того, щоб було можливо зробити висновки стосовно генеральної сукупності за результатами дослідження вибірки, вона повинна бути репрезентативною. Репрезентативність вибірки – відповідність характеристик вибіркової сукупності характеристикам генеральної сукупності. У літературі можна зустріти також термін “представництво вибірки”, що є синонімом “репрезентативності вибірки”.

По завершенню аудиторських процедур стосовно вибірки отримані результати (висновки) потрібно перенести на генеральну сукупність. Екстраполяція – розповсюдження результатів аудиту вибірки на генеральну сукупність.

Таким чином, було розглянуто понятійний апарат, що застосовують під час вибірових досліджень. Це дає можливість для подальшого розгляду теоретичних и методичних основ вибіркового дослідження в аудиті.

3.2. Організація процесу вибіркового дослідження в аудиті

Зарубіжний досвід проведення аудиторських перевірок вказує на доцільність застосування вибіркового підходу у всіх випадках проведення аудиту. Проте значна частина українських аудиторів дотримується протилежної точки зору. Практика аудиту, також рекомендує застосовувати суцільну перевірку правильності відображення сальдо, операцій по рахунках і засобів системи контролю в двох ситуаціях:

- якщо число елементів сукупності, що перевіряється, настільки невелике, що застосування статистичних методів неправомірне;
- або якщо застосування аудиторської вибірки менш ефективно, ніж проведення суцільної перевірки.

Існує думка, що, цей перелік можна доповнити. Великі масштаби недобросовісного підприємництва і слабе знайомство користувачів аудиту з вибірковими методами в нашій країні можуть привести до того, що користувачі будуть схильні розглядати застосування цих методів як спосіб досягнення аудиторською організацією потрібних їй і заздалегідь намічених результатів аудиторської перевірки [102]. Наприклад, економічний суб'єкт може побоюватися, що спочатку аудитор відбере переважні для нього елементи сукупності, що перевіряється, оголосить їх нібито випадкове походження, а потім на базі роботи з ними прийде до необхідних результатів. Перевірити його при цьому надзвичайно важко. У тих випадках, коли вірогідність таких побоювань користувачів аудиту представляється аудиторській організації досить високою, їй, на наш погляд, іноді варто подумати про перехід до суцільної перевірки.

Зазвичай, вибірковий аудит поділяють на дві практично схожі, хоча і з певною специфікою частини: вибіркова перевірка системи внутрішнього контролю і перевірка правильності відображення в бухгалтерському обліку

оборотів і сальдо по рахунках. Загальна схема вибіркового аудиту як послідовність певних етапів представлена нижче на рис.3.1.

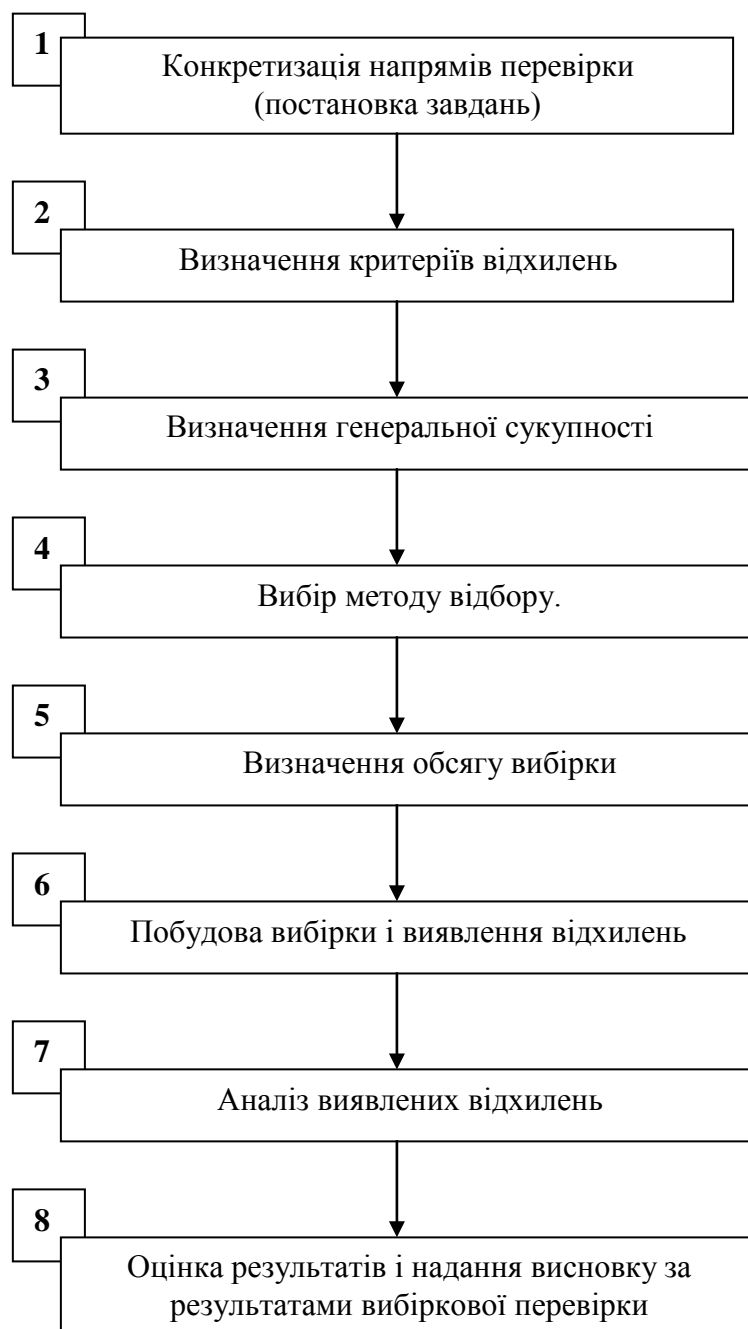

Рис.3.1. Етапи вибіркового аудиторського дослідження

1. Конкретизація напрямів перевірки (постановка завдань). Перше, з чого аудитор починає підготовку до перевірки конкретної ділянки обліку - це

визначення "локальних" завдань, які переслідує аудитор, перевіряючи дану ділянку. На постановку "локальних" завдань впливає як загальна мета аудиту даного господарюючого суб'єкта, так і особливості окремих об'єктів, що перевіряються.

Наприклад, аудитор перевіряє розрахунки по податку на додану вартість. Він ставить конкретне завдання - виявити необґрунтовано взяті до заліку суми ПДВ за допомогою вибірки і тестування відповідних записів з журналу операцій. Після установки завдання (вироблення напряму) аудиту всі подальші дії перевіряючого будуть орієнтовані на його рішення.

2. Визначення критеріїв відхилень. До початку процедури тестування необхідно визначити критерії, за якими виявлятимуться відхилення (помилки, погрішності). Так при перевірці розрахунків з ПДВ аудитор визначає наступні критерії, вказуючи на неприпустимість включення до заліку сум ПДВ:

- відсутність первинних документів, обов'язкових для зарахування ПДВ відповідно до вимог нормативно-правових актів (рахунок-фактура, накладна і ін.);
- сумнівність в оформленні вказаних документів через відсутність необхідних реквізитів (підписів, печаток і ін.);
- арифметичні помилки в первинних документах або помилкове перенесення сум в журнал операцій;
- списання ПДВ по неоплачених товарно-матеріальних цінностях і т.д.

Крім визначення критеріїв наявності помилок при проведенні кількісного вибіркового дослідження важливо вирішити, як розглядати позитивні і негативні відхилення в сумах (наприклад, не віднесені або надмірно віднесені в залік суми ПДВ). В цьому випадку можливі такі варіанти:

- позитивні, і негативні відхилення вважати порушеннями і брати по модулю;
- позитивні і негативні сумові відхилення взаємно компенсуються, тоді їх залишають при своїх знаках (наприклад, якщо аудитора цікавить сума не зарахованого або надмірно зарахованого ПДВ);
- до уваги приймаються тільки позитивні або тільки негативні відхилення (наприклад, аудитора не цікавить сума податку, яку можна б було зарахувати, а цікавить лише надмірно зарахований ПДВ).

Вибір одного з варіантів залежатиме від об'єкту, що перевіряється, і поставленого завдання.

3. Визначення генеральної сукупності. Генеральна сукупність - це всі документи або операції, які перевіряє аудитор за допомогою відбору і вивчення частини з них (вибіркова сукупність). Визначення генеральної сукупності дуже важливе, оскільки аудиторський висновок може бути зроблений тільки про генеральну сукупність. Якщо аудитор провів відбір і перевірку документів тільки за перші два квартали року, то і висновки правомірно поширювати лише на сукупність документів за перше півріччя, але ніяк не за дев'ять місяців або рік!

Визначивши генеральну сукупність, аудитор має в своєму розпорядженні інформацію для встановлення допустимої помилки. Допустима помилка - це максимальне спотворення в грошовому виразі балансу або класу операцій, наявність якого не веде до суттєвого спотворення фінансових звітів.

Визначення порогу, при якому помилки стають суттєвими, - складне завдання за будь-яких обставин. В даному випадку поняття "Допустимої помилки" тісно пов'язане з поняттям "суттєвості". Аудитор повинен визначити суму допустимої погрішності в цілому (тобто суттєвість), а потім розподілити цю суму по групах рахунків і кожному рахунку, зокрема.

4. Вибір методу відбору. Відбір елементів з генеральної сукупності може здійснюватися у вигляді ймовірнісного (випадкового) і не ймовірнісного відбору. Методи відбору будуть детально розглянуті автором нижче.

5. Визначення обсягу вибірки. Обсяг вибірки, тобто кількість елементів генеральної сукупності, відібраних для перевірки, слід визначати дуже уважно, хоча це є непростим завданням. Визначенню об'єму вибірки розглянуті автором нижче.

6. Побудова вибірки і виявлення відхилень. Після вибору з генеральної сукупності і дослідження елементів знайдені відхилення (помилки, порушення, недоліки, зауваження) необхідно відобразити в робочій документації аудитора.

7. Аналіз виявлених відхилень. Перш ніж зробити остаточний висновок за результатами вибіркової перевірки, розповсюдивши знайдені відхилення на всю сукупність, аудитор повинен розглянути і визначити характер окремо кожного з виявлених відхилень (помилки, недоліків). Необхідно з'ясувати:

- чим обумовлено дане відхилення: недоліками в системі внутрішнього контролю, неправильним розумінням персоналу нормативних актів, безпечністю, умисним спотворенням і т. п.;
- чи є дане відхилення випадковим або систематичним, тобто властивим всім документам, операціям (наприклад, в результаті неправильного розуміння бухгалтером вимог законодавства);
- як дане порушення позначиться на інших об'єктах обліку і фінансових результатах в цілому (наприклад, надмірно нарахована амортизація по основних засобів призводить до завищення собівартості; занижений прибуток - до недоплати податку на прибуток;).

Провівши аналіз знайдених відхилень, аудитор дає рекомендації по вдосконаленню системи внутрішнього контролю на підприємстві, веденню обліку. Крім того, може бути ухвалене рішення про збільшення розміру вибірки, проведенні додаткового дослідження.

8. Оцінка результатів і надання висновку за результатами вибіркової перевірки. В залежності від використаного методу відбору, аудитор проводить статистичну або нестатистичну оцінку результатів. Завдання аудитора на завершальному етапі - розповсюдити (екстропалювати) виявлені у вибірці помилки на генеральну сукупність. Оцінка може бути отримана у вигляді конкретного сумового інтервалу, в межах якого із заданою вірогідністю знаходиться помилка, або у вигляді професійного судження аудитора про цю помилку.

Принципи застосування аудиторської вибірки під час проведення аудиту, а також порядок визначення та побудова вибірових тестів у світовій аудиторській практиці регламентуються МСА 530 "Аудиторська вибірка та інші процедури тестування". Стандарт вказує на певні чинники, які має враховувати аудитор під час побудови аудиторської вибірки (рис.3.2.).

Ще на етапі планування аудиторських процедур аудитор зобов'язаний визначити доречні методи відбору статей з метою збору аудиторських доказів для досягнення цілей аудиторських тестів. При розробці аудиторської вибірки аудитор повинен брати до уваги мети тесту і характеристики генеральної сукупності. Рішення про те, який підхід використовувати, залежить від конкретних обставин.

Розробляючи аудиторські процедури, аудитор зобов'язаний зробити одну з наступних дій :

- відібрати усі статті (суцільна перевірка);
- відібрати специфічні статті;
- сформувавши аудиторську вибірку.

Здійснюючи процедури перевірки по суті, необхідно брати до уваги наступні обставини:

- чим вище аудитор оцінює ризик системи контролю, тим більшим має бути об'єм аудиторської вибірки;
- при використанні аудитором альтернативних процедур, що відрізняються від аудиторської вибірки (детальні тести або аналітичні процедури), об'єм аудиторської вибірки може зменшитися;

Рис. 3.2. Чинники, які має враховувати аудитор при побудові аудиторської вибірки

- для більшої упевненості в результатах аудиторської вибірки з точки зору фактичних значень помилок, допущених в досліджуваній генеральній сукупності, необхідно збільшити об'єм цієї вибірки;
- чим нижче сукупна допустима помилка, яку може визнати аудитор, тим більше має бути об'єм аудиторської вибірки;

■ чим більше очікувана помилка стосовно генеральної сукупності, тим більше має бути об'єм аудиторської вибірки, який дозволить визначити дійсний рівень помилок в цій сукупності;

■ значне число елементів генеральної сукупності, що включаються в аудиторську вибірку, практично не чинить впливу на коливання її об'єму.

Загальний порядок проведення вибіркової перевірки:

- Визначення мети і формулювання завдань вибіркової перевірки;
- Визначення генеральної сукупності, з якої необхідно зробити вибірку;
- Встановлення одиниці вибіркового дослідження;
- Стратифікація вибірки;
- Визначення способу відбору елементів до вибірки;
- Визначення бажаного рівня точності вибірки, Встановлення ризику вибіркової перевірки, Допустимої та очікуваної помилки;
- Встановлення початкового обсягу вибірки;
- Формування вибіркової сукупності;
- Встановлення критеріїв порушення і умовних відхилень;
- Визначення елементів вибірки із застосуванням відповідних прийомів і способів перевірки;
- Оцінка результатів вибіркової перевірки;
- Екстраполяція результатів вибірки на генеральну сукупність документів або операцій.

Насамперед аудитор має визначити певну ціль аудиторської вибірки і процедур аудиту, за допомогою яких така ціль може бути досягнута найкращим чином. У тому випадку, якщо аудиторська вибірка відповідає поставленим цілям перевірки, можна говорити про обґрунтованість отриманих аудиторських доказів і можливих умов визначення помилки. Це, у свою чергу, допомагає аудитору з'ясувати, в чому може полягати помилка, і яку сукупність даних потрібно використовувати при вибірковій перевірці.

Наприклад, при здійсненні тестів контролю процесу заготовляння і придбання матеріалів аудитор перевіряє обов'язкове виконання наступних процедур контролю: попередній та поточний контроль правильності складання первинних та інших документів, рахунків-фактур, накладних - з боку відповідальних посадових осіб підприємства; санкціонування керівником кожної господарської операції щодо витрачання коштів підприємства на придбання зазначених цінностей [106]. При проведенні процедур по суті аудитор встановлює ступінь повноти і своєчасності відображення всіх господарських операцій, пов'язаних з заготовленням матеріалів, в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності.

Визначення мети та завдань аудиту необхідно аудитору для того щоб він міг намітити напрями перевірки та вибрати найоптимальніші, найефективніші аудиторські процедури й методи, які необхідно застосувати. Наприклад, недоцільно проводити вибіркочну перевірку кредиторської заборгованості шляхом вибірки окремих елементів з журналу реєстрації кредиторської заборгованості, якщо метою є підтвердження повноти відображення інформації (у даному випадку — кредиторської заборгованості), оскільки записи в ньому можуть бути неповними.

В першу чергу, повинна бути чітко визначена сукупність, яку планується досліджувати, в цілому, а потім її окремі модулі та елементи. Іноді доцільно із загальної сукупності заздалегідь відібрати її особливі елементи, тобто ті, які варто перевірити індивідуально суцільним способом (наприклад, найбільші суми, нетипові операції). Вибираючи сукупність, з якої проводитиметься відбір, аудитор повинен упевнитись у її повноті та придатності для вирішення поставлених цілей. Наприклад, при перевірці повноти реалізації вибірку краще здійснювати за записами відвантаження товарів, а не за записами щодо виставлених рахунків покупцям. Якщо елементи сукупності є неоднорідними, аудитор повинен застосувати прийом

групування даних за певною ознакою (величиною сум, датами, видом операцій, назвами товару, клієнта, покупця тощо).

Генеральна сукупність є усією сукупністю даних, з яких формується вибірка і відносно яких аудитор припускає зробити висновки, а елементи вибірки, - це окремі статті, що становлять генеральну сукупність.

В той же час можливість даного підходу залежить від дотримання цілого ряду певних умов :

- об'єм генеральної сукупності має бути досить репрезентативним (показним);
- допустимий рівень помилок має бути досить низьким;
- кожен елемент генеральної сукупності має бути точно ідентифікований (пронумерований, згрупований і ін.);
- вибірка повинна повністю відповідати поставленій меті аудиту;
- генеральна сукупність повинна охоплювати увесь період аудиту;
- кожен елемент генеральної сукупності повинен мати рівний рівень вірогідності бути відібраним.

Генеральна сукупність являє собою повну сукупність документів або господарських операцій, які перевіряє аудитор допомогою вибірки та вивчення вибіркової сукупності для того, щоб надалі сформулювати висновок [110].

Правильне визначення генеральної сукупності є важливим завданням для аудитора, оскільки думка аудитора формується про всю сукупність. Якщо аудитор вибрав для проведення перевірки документи тільки за перше півріччя, то й висновки правомірно поширювати лише на сукупність документів за цей період, але не за весь фінансовий рік.

Ефективність аудиторської перевірки економічного суб'єкта може бути значно підвищена, якщо аудитор здійснить стратифікацію генеральної сукупності. Під стратифікацією розуміється підрозділ генеральної сукупності на дискретні підмножини сукупності (підсукупності), кожне з яких є групою

елементів вибірки, що мають схожі характеристики (наприклад, грошову вартість).

Метою такого підходу є зниження варіативної складової елементів генеральної сукупності в межах кожної підсукупності (страти), що дозволяє понизити об'єм вибірки без пропорційного збільшення ризику вибіркового методу.

Проте слід пам'ятати, що при визначенні підсокупуностей кожен елемент страти має бути включений лише в одну з них.

Досвід міжнародних аудиторських компаній свідчить, що суцільній перевірці необхідно піддавати підсукупності, у яких є:

- елементи з найбільшою вартістю сальдо рахунку або класу операцій;
- елементи з найбільш високою вірогідністю наявності помилок або спотворень.

У п. 3 Міжнародного стандарту аудита 530 зазначено, що кожен елемент генеральної сукупності повинен мати шанс потрапити до вибірки і що саме це «дає аудиторіві змогу одержати та оцінити аудиторські докази стосовно деяких характеристик відібраних елементів для формування висновку», при цьому можна застосовувати «статистичний або нестатистичний» підхід [60].

Аудитори мають право використовувати статистичні або нестатистичні вибірки залежно від обставин, причому вибирати методи нестатистичних вибірок можна на основі їх професійного судження. У п. 10 Міжнародного стандарту аудиту 530 зазначено, що статистична вибірка стосується будь-якого підходу до здійснення вибірки, що має дві характеристики:

«випадковий відбір елементів вибірки і використання теорії ймовірності для оцінки результатів, включаючи оцінку ризику, пов'язаного з вибіркою» [60].

Підхід до здійснення вибірки, який не має таких характеристик, вважається нестатистичною вибіркою. Сама методика вибіркового дослідження в ідеалі має бути достатньо чіткою й точною, щоб

унеможливити прийняття різних рішень у процесі дослідження різними фахівцями-аудиторами в однакових умовах.

Нестатистичний вибірковий метод — це аналіз за якісними ознаками в зонах підвищеного аудиторського ризику. Зазвичай, його застосовують при неможливості використовувати метод статистичної вибірки. Наприклад – сукупність, яка перевіряється є неоднорідною, різний рівень ефективності внутрішнього контролю у структурних підрозділах підприємства, небагато господарських операцій, мають високий рівень суттєвості.

Найпоширенішими методами нестатистичної (довільної) вибірки є: блоковий відбір (вибір першого елемента визначає й інші елементи блоку, який перевіряється), безладний відбір, оціночні методи.

Статистичний вибірковий метод може застосовуватися задля досягнення наступних цілей:

- виявлення повторюваних помилок, спотворень, які виявляються з певною частотою й у певній кількості;
- оцінка масштабів поширення виявлених помилок.

Аудитор завжди повинен оцінювати ризик вибірки, який постійно присутній і пов'язаний з можливістю того, що висновок аудитора, який ґрунтується на результатах вибірки, може відрізнитися від висновку, зробленого за умови, що такою самою аудиторською процедурою перевірялася вся генеральна сукупність.

Ризик вибірки має місце у випадку застосування як тестів контролю, так і процедур по суті.

МСА 530 визначено два види ризику вибіркового методу:

- ризик того, що аудитор дійде, у разі проведення тестів контролю, висновку, згідно з яким ризик системи контролю є нижчим, ніж насправді, або, у разі проведення тесту по суті, висновку, згідно з яким суттєвої помилки не існує, наперекір тому, що насправді вона є;

- ризик того, що аудитор дійде, у разі проведення тестів контролю, висновку, згідно з яким ризик системи контролю є вищим, ніж насправді, або, у разі проведення тесту по суті, висновку, згідно з яким має місце суттєва помилка, тоді як насправді її не існує [60].

Перший тип ризику вибіркового методу може спричинити надмірну довіру до системи внутрішнього контролю підприємства, не виявлення суттєвих помилок, які значно впливають на достовірність фінансової звітності. Внаслідок цього аудитор може висловити неадекватну дійсності думку про перевірену ним звітність, що введе в оману користувачів інформації.

При другому типі ризику, навпаки, аудитор недооцінює надійність системи внутрішнього контролю підприємства, висловлює надмірну недовіру до неї. Це впливає на ефективність аудиту, його тривалість, оскільки потребує виконання додаткових аудиторських процедур для встановлення того, що початкові висновки аудитора були невірними.

Ризики першого виду призводить до необхідності виконання аудитором додаткових і зайвих аудиторських процедур або додаткової роботи самим клієнтом для того, щоб встановити, що початковий, зроблений аудитором, висновок про наявність помилки або ненадійності системи контролю був необґрунтованим. Тим не менш, ризики першого виду викликають менші побоювання, ніж ризики другого виду, оскільки в результаті наявності останніх думка аудитора про фінансову звітність може виявитися неправильним, а суттєві порушення і недоліки системи контролю клієнта не будуть розкриті.

Необхідно також наголосити на тому, що якщо аудитор має підстави вважати абсолютно неефективною систему внутрішнього контролю на будь-якій ділянці фінансово-господарської діяльності, то застосування вибіркового методу стає практично неможливим. Хоча вирішити цю проблему можна шляхом збільшення обсягу вибірки. Правда, такий підхід призведе до

збільшення трудомісткості. В іншому разі аудитор не може бути впевнений в обґрунтованості своїх висновків щодо достовірності перевіреної бухгалтерської звітності. Такі ситуації рідкісні і частіше буває, що в аудитора є сумніви щодо якості й достовірності інформації і стосується це тільки певних ділянок діяльності або певних господарських операцій, статей балансу. У такому разі йдеться хоча б про 50 % впевненість, яка вже допускає можливість застосування вибіркового методу.

Математична модель розрахунку ризику вибіркового методу, виходячи із загальної формули аудиторського ризику буде такою:

$$AP = BP \times PK \times PBM \times PINT \quad (3.1.)$$

Звідси ризик вибіркового методу можна визначити так:

$$PBM = AP : (BP \times PK \times PINT), \quad (3.2)$$

де: AP - аудиторський ризик;

BP – властивий ризик;

PK – ризик контролю;

PBM - ризик вибіркового методу;

PINT - ризик інших незалежних тестів.

При розрахунку ризику застосування вибіркового методу припускаємо, що ризик невиявлення, який повністю залежить від самого аудитора, можна представити такими складовими частинами: ризиком вибіркового методу (PBM) та ризиком того, що інші незалежні тести (процедури), не пов'язані з вибіркою (PINT), не зможуть виявити суттєвих помилок.

Отже, ризик вибіркового методу означає, що аудитор може дійти іншого висновку на основі його застосування, ніж тоді, коли б він перевіряв ту ж сукупність суцільним способом. На основі вищезазначеного можна деталізувати формулу визначення аудиторського ризику.

Враховуючи те, що основними аудиторськими процедурами при вибіркового дослідженні є тести контролю та перевірки по суті, розгорнуту формулу розрахунку аудиторського ризику наведемо у такому вигляді:

$$AP = BP \times PK \times PBTК \times PBPС \times PINT, \quad (3.3)$$

де PBTК — ризик вибірки при здійсненні тестів контролю;

PBPС — ризик вибірки при застосуванні перевірок по суті.

Ризик вибіркового методу у випадку застосування тестів контролю та перевірок по суті може бути знижено шляхом збільшення обсягу вибірки, тоді як ризик, не пов'язаний із використанням вибірки (ризик інших незалежних тестів), може бути знижено шляхом належного планування роботи аудитора, нагляду та контролю.

Існує також ризик неефективності вибіркової перевірки, який свідчить про ймовірність помилкового рішення, яке може бути прийняте на підставі даних вибірки. Він існує як при статистичних так і при нестатистичних методах вибірки.

Даного ризику не можливо позбутися при вибіркового контролю. Щоправда, в разі застосування статистичного методу вибіркової перевірки його можна зменшити використавши більший обсягу вибірки. Аудитор може контролювати ризик неефективності вибіркової перевірки шляхом відповідного планування аудиторських процедур і спостереження за ними, а також за персоналом, наявністю політики, процедур якісного контролю за проведенням аудиту і наявністю системи внутрішнього контролю на підприємстві.

Крім того існують ризики вибіркового методу при перевірці відповідності системи управління підприємством, а саме:

- ризик недостатньої довіри — ризик того, що, незважаючи на те, що результати проведеної аудитором вибіркової перевірки не підтверджують розмір ризику невідповідності управління підприємством, визначений ним насправді розмір ризику був визначений правильно;
- ризик надмірної довіри — ризик того, що результати проведеної аудитором вибіркової перевірки підтверджують визначений

аудитором розмір ризику невідповідності управління підприємством, але реальне значення такого ризику значно більше;

Ризики процедури вибіркової перевірки:

- ризик неправомірної відмови — ризик того, що незважаючи на те, що результати вибіркової перевірки підтверджують аудиторські висновки про необхідність змін у бухгалтерському обліку, пов'язаних із внесенням виправлень помилок, насправді суттєвих перекручень фінансової звітності не існує;
- ризик помилкового підтвердження — ризик того, що незважаючи на те, що результати вибіркової перевірки підтверджують аудиторські висновки про відсутність у бухгалтерському балансі і бухгалтерських записах суттєвих перекручень фінансової звітності, насправді такі перекручення існують.

Аудитор, який планує застосовувати вибіркового метод перевірки обов'язково повинен визначити максимально припустимий рівень помилок (поріг суттєвості). Правильність його визначення в значній мірі залежить від професійного судження аудитора і має суб'єктивний характер [66]. Чим більша величина припустимої помилки, тим менший обсяг вибірки, яку треба перевірити. Як свідчить зарубіжний досвід припустима помилка при вибірці не повинна перевищувати 75% загальної запланованої величини суттєвості. При цьому припустима помилка при вибірці — це максимальна кількість помилок, яку може бути прийнято у сукупності і буде перевірено вибірково, при цьому фінансові звіти не будуть вважатися суттєво невірними.

Розмір вибірки визначається величиною помилки, яку аудитор вважає припустимою. Чим нижча її величина, тим більший необхідний обсяг вибірки.

У рамках методу вибіркового дослідження розрізняють такі види помилок:

- Репрезентативна помилка - помилка, характерна для даної сукупності;

- Аномальна помилка - одинична помилка, яка не може відбутися повторно (за винятком деяких випадків) і, таким чином, не є репрезентативною помилкою з точки зору конкретної сукупності, що перевіряється. До цього поняття слід ставитися дуже обережно. Часом аудитори припускають, що якщо у вибірці виявлена лише одна помилка, то вона може бути єдиною й у всій генеральній сукупності. Такий висновок є неправильним і неприпустимий без додаткових перевірок. Виявивши порушення в незвичному місці, слід вважати це попередженням про те, що умови змінювалися і необхідно цей факт дослідити додатково. Наполягати на одиничності помилки, виявленої у малій за обсягом вибірці, особливо ризиковано, адже до вибірки можуть не потрапити порушення, які нечасто зустрічаються у всій сукупності бухгалтерських документів.

- Очікувана помилка - помилка, яка за прогнозами аудитора буде присутня у генеральній сукупності. У випадку, якщо аудитор очікує наявність помилок у генеральній сукупності, в порівнянні з іншою ситуацією, коли, на його думку, наявність можливих помилок виключено, потрібно збільшити обсяг вибірки і, відповідно, кількість аудиторських процедур для того, щоб зробити висновок про те, що дійсно наявність помилок та викривлень у першому випадку не перевищує рівня допустимої помилки. Для визначення величини очікуваної помилки у генеральній сукупності аудитору слід брати до уваги такі чинники, як рівні ризику, отримані в результаті попередніх аудиторських перевірок, зміни, що відбулися в господарській діяльності клієнта.

- Допустима помилка - це максимальне значення помилки в сукупності даних, що стає суттєвою при прийнятті рішення щодо ефективності вибіркової перевірки. Розмір допустимої помилки визначається на стадії планування аудиту і, стосується процедур по суті і залежить від

суб'єктивної оцінки аудитором рівня суттєвості. Чим менше значення допустимої помилки, тим більше обсяг вибіркової сукупності, що підлягає перевірці аудитором. Наприклад, під час перевірки правильності оборотів і сальдо за рахунками допустимою помилкою є максимальна помилка в сальдо чи певному класі проведень, яку аудиторська організація згідна допустити, при умові, що сукупний вплив таких помилок на весь процес аудиту дозволить їй стверджувати, з достатньою мірою достовірності, що бухгалтерська звітність повністю позбавлена суттєвих помилок.

У ході аналізу отриманих результатів та екстраполювання їх на генеральну сукупність аудитору необхідно:

- Визначити, чи дійсно отримані відхилення є помилкою;
- Розглянути якісні аспекти виявлених помилок;
- Поширити отримані в ході аудиту вибіркової сукупності результати на генеральну сукупність, звертаючи увагу на якісні аспекти виявлених помилок;
- Заново оцінити ризик вибірки [70].

Відповідно до вимог Міжнародного стандарту аудиту № 530

«Аудиторська вибірка», вибірка повинна бути репрезентативною, тобто кожен елемент генеральної сукупності повинен мати можливість потрапити до вибірки [60].

Аудитор повинен сформувати репрезентативну вибірку шляхом відбору елементів, які мають характеристики, типові для генеральної сукупності. Іншими словами, вибірка повинна бути представницькою, і при її формуванні слід уникати будь-якої упередженості.

Так, якщо кількість документів у перевірній сукупності за січень і вересень однаково, то і ймовірність для них потрапити до вибірки повинна бути однаковою. Однак, в даний час в аудиторській практиці зустрічаються випадки, коли аудитори перевіряють, наприклад, накладні з надходження матеріалів за один місяць, але вважають, що отримали чітке уявлення про

правильність їх документального оформлення за весь період, що перевіряється. Такі дії суперечать принципу репрезентативності аудиторської вибірки.

Основними підходами до формування аудиторської вибірки є:

- формальний (імовірнісний або випадковий відбір);
- неформальний (неімовірнісний відбір).

До методів формального підходу відносять:

- таблиці випадкових чисел;
- комп'ютерні програми;
- систематичну вибірку.

Неймовірнісний підхід може бути реалізовано за допомогою:

- блочного відбору;
- безсистемного відбору;
- оціночних методів.

Найчастіше в аудиторській практиці використовується систематична вибірка. В зарубіжних країнах вона підтримується аудиторським програмним забезпеченням. Систематична вибірка також має назву «вибірка за фіксованим інтервалом». Методика її застосування наступна: спочатку визначають кількість елементів вибірки; потім – умовний «крок» вибірки (діленням грошової суми всієї сукупності на кількість елементів). Перший елемент вибірки визначають випадково в межах першого кроку (інтервалу), але надалі елементи відбирають з постійним кроком. Інтервал вибірки розраховують таким чином:

Інтервал вибірки = величина сукупності : величина вибірки.

Наприклад, аудитор має намір відібрати 60 документів із їх загальної кількості 600 одиниць.

Інтервал вибірки = $600 : 60 = 10$.

Перевагою систематичної вибірки є те, що всі елементи, сума яких більша від інтервалу вибірки, мають 100-відсоткову ймовірність потрапити до вибірки. Однак є і недоліки:

- така вибірка не повністю відповідає визначенню випадкової вибірки;
- такий прийом спрацьовує погано, якщо розподіл помилок у генеральній сукупності збігається з розподілом вибірки (наприклад, якщо всі відібрані операції припадають на кінець кожного місяця).

У зарубіжній аудиторській практиці застосовуються різні підходи до визначення сукупності даних для вибіркової перевірки, а саме:

1. Оцінка впливу певних факторів, зокрема таких як: фактор надійності по відношенню до загальної величини генеральної сукупності;
2. Допустима і очікувана сума помилок;
3. Оцінка ризику вибірки, очікуваного і припустимого ступеня відхилень;
4. Визначення числа елементів вибірки, що мають певне сальдо;
5. Знаходження числа елементів вибірки, заснованих на оборотах по рахунках бухгалтерського обліку.

Розглянемо окремі з них.

Характеризуючи перший підхід (метод визначення обсягу вибірки за оцінкою впливу певних факторів) необхідно відзначити, що при його застосуванні можливі варіанти: методика розрахунку обсягу вибірки для генеральних сукупностей, у яких очікується незначна кількість або зовсім не очікується помилок, відрізняється від тієї, коли такі помилки з великим ступенем вірогідності можуть існувати.

У першому випадку обсяг вибірки (ОВ) знаходять множенням фактора надійності (ФН) на загальну суму всієї генеральної сукупності (ГС) і діленням на допустиму суму помилок (ДСП):

$$ОВ = (ГС \times ФН) : ДСП \quad (3.4)$$

Обсяг генеральної сукупності оцінюється за балансовою вартістю на дату складання фінансової звітності. Значення фактора надійності залежно від рівня надійності наведені у додатку А.

Наприклад, генеральна сукупність має балансову вартість 4,0 млн. грн. Аудитор хоче бути на 95% впевнений, що виявить помилки у генеральній сукупності. якщо вони перевищують 100 тис. грн. Підставляючи значення факторів у формулу, отримаємо обсяг вибірки:

$$OB = (4000000 \times 3,0) : 100000 = 120$$

Необхідний обсяг вибірки становить 120 елементів.

У другому випадку, коли очікується наявність помилок, на додаток до вищевикладених чинників аудитор повинен оцінити очікувану суму викривлення (ОСВ) і застосувати формулу:

$$OB = (ГС \times ФН) : (ДСП - ОСВ) \times ((1 + (ОСВ : (ДСП - ОСВ))) \quad (3.5)$$

Однак для рівнів надійності 97,5% і вище рекомендується використовувати наступні значення:

- Рівень надійності - 97,5 фактор надійності - 3,84
- Рівень надійності - 99,0 фактор надійності - 5,43
- Рівень надійності - 99,5 фактор надійності - 6,63

Припустимо, аудитор очікує, що викривлення в сукупності досягне 10 тис. грн. У цьому випадку:

$$BV = (4000000 \times 3,0) : (100000 - 10000) \times ((1 + (10000 : (100000 - 10000))) = 148$$

Обсяг вибірки зросте до 148 елементів.

Підхід, який базується на визначенні обсягу вибірки виходячи із оцінки ризику вибірки, очікуваного і припустимого ступеня відхилень, був розроблений американським слідчим Р. Монтгомері [4]. Суть його полягає в наступному: щоб розрахувати обсяг вибірки, аудитору необхідно оцінити деякі критерії:

- рівень надійності (100% мінус ризик вибірки);

- очікувану помилку (% генеральної сукупності);
- допустиму помилку (% генеральної сукупності).

Обсяг вибірки визначається із застосуванням таблиці, складеної для її відповідного обсягу. Розрахунок обсягу вибірки для рівня надійності, наприклад, 95% здійснюється виходячи з даних таблиці в додатку Б.

Аудитор оцінює рівень допустимої помилки в розмірі 7% загальної суми генеральної сукупності, а очікуваної помилки - 2%. При цьому аудитор встановлює рівень надійності, рівний 95%, тобто він повинен бути на 95% упевнений, що реальна помилка, що міститься в генеральній сукупності, не перевищить встановлену ним допустиму помилку. Обсяг вибірки буде визначений на перетині відповідної графі і рядка таблиці і складе 90 елементів.

Варто відзначити, що при цьому підході обсяг генеральної сукупності не впливає на обсяг вибірки. Однак при необхідності можна скоригувати отримане значення обсягу вибірки на обсяг генеральної сукупності за формулою:

$$OB_2 = (OB_1 : ((1 + (OB_1 : GC))) \quad (3.6)$$

Виходячи з формули можна відзначити, що даний фактор дає можливість переглянути обсяг вибірки, якщо відбирається більше 10% елементів генеральної сукупності.

Якщо перевірі підлягають рахунки бухгалтерського обліку, що не мають сальдо на дату складання фінансової звітності варто застосовувати метод визначення кількості елементів вибірки, заснований на оборотах по рахунках бухгалтерського обліку. Суть його полягає в тому, що спочатку проводиться оцінка аудитором рівнів таких ризиків: властивого, контролю і ризику пересічних процедур за тією ж шкалою, що і в попередньому випадку. У результаті комбінації різних оцінок отримують варіанти значень, але вже не умовних коефіцієнтів, а конкретних обсягів вибірки. Наприклад, оцінка, проведена аудитором, показала, що рівень властивого ризику - середній,

ризик контролю - середній, а ризику, пов'язаного з пересічними процедурами - високий. У додатку В для сукупності факторів С, С, В знаходимо обсяг вибірки, який буде дорівнює 28 елементам.

Найпоширенішими методами визначення обсягу вибірки є :

- атрибутивна вибірка;
- монетарна вибірка.

Атрибутивна вибірка — це статистичний метод, при якому передбачається, що кожна помилка або відхилення від певних норм чи процедур трактується однаково, незважаючи на те, що абсолютні розміри помилок можуть значно відрізнятись один від одного. Тобто проводиться оцінка частки одиниць сукупності, які містять атрибути чи характеристики, що цікавлять аудитора.

Обсяг вибірки можна розрахувати, використовуючи таку формулу:

$$\text{Обсяг вибірки} = \text{коефіцієнт надійності} : \text{точність.}$$

При цьому коефіцієнт надійності є сумою максимального ризику ймовірності невиявлення помилки, яка дорівнює чи більша за точність перевірки. Існують спеціальні таблиці для визначення коефіцієнта надійності, де змінними є рівень довіри та кількість очікуваних помилок у вибірці.

Таблиця визначення коефіцієнта надійності

Кількість помилок у вибірці	Рівень довіри, %						
	70	80	85	90	95	97,5	99
0	1,21	1,61	1,90	2,31	3,00	3,69	4,61
1	2,44	3,00	3,38	3,89	4,75	5,58	6,64
2	3,62	4,28	4,73	5,33	6,30	7,23	8,41
3	4,77	5,52	6,02	6,69	7,76	8,77	10,05
4	5,90	6,73	7,27	8,00	9,16	10,25	11,61
5	7,01	7,91	8,50	9,28	10,52	11,67	13,11
6	8,11	9,08	9,71	10,54	11,85	13,06	14,58
7	9,21	10,24	10,90	11,78	13,15	14,43	16,00

Рис.3.3. Фрагмент таблиці для визначення коефіцієнта надійності

Точність — це частота здійснення помилок, або припустима норма помилок, визначена у відсотках. Чим вищого рівня точності бажає досягти аудитор, тим більшу кількість елементів сукупності йому потрібно перевірити. Аудитор не покладатиметься на результати вибіркової перевірки, якщо максимальний відсоток виявлених ним помилок більше запланованого (передбачуваного) рівня. Точність (або очікувана норма помилок) ґрунтується на професійному судженні самого аудитора, на досвіді його роботи.

Наприклад, аудитор планує перевірити сальдо рахунків дебіторів, які є клієнтами підприємства. Він бажає бути впевненим на 95%, що є не більше п'яти рахунків із ста, які містять помилки. Всього - 300 рахунків дебіторів. Необхідно визначити величину вибірки, якщо:

- аудитор не очікує ніяких помилок;
- аудитор очікує одну помилку.

Розв'язок:

1. Величина вибірки = коефіцієнт надійності : точність = $3 : 0,05 = 60$. Коефіцієнт надійності беремо безпосередньо з таблиці при рівні довіри 95% та відсутності помилок.
2. Типова величина вибірки = $4,75 : 0,05 = 95$. Методика розрахунку аналогічна першому випадку. Якщо аудитор, відібравши і перевібивши 95 одиниць з усієї сукупності, знайде одну помилку, він може бути на 95% упевнений, що відхилення в сукупності (норма помилки, точність) не перевищує 5%.

Монетарна вибірка — статистичний метод, що найчастіше використовується при здійсненні вибірки в процесі незалежної перевірки. При застосуванні цього методу висновки роблять на основі абсолютного розміру помилок, а не на основі частоти їх виникнення. Для цього кожна елемент генеральної сукупності приймається за відокремлену одиницю вибіркового дослідження. Переглянемо формулу, яку було наведено для

вирахування величини вибірки при атрибутивному методі. Замість використання точності у процентному вигляді перетворимо її у припустиму помилку у вартісному вираженні.

Тоді точність = припустима монетарна помилка : вартість сукупності, а величина вибірки = (коефіцієнт надійності x вартість сукупності) : припустима монетарна помилка.

Приклад. Аудитор повинен вирахувати величину вибірки для перевірки основних засобів. Вартість основних засобів становить 3 млн. грн. (це значення сукупності). Припустиму помилку було встановлено у сумі 50000 грн. Ризик вибірки не повинен перевищувати 10%, тобто рівень довіри — 90%. Помилки не очікуються.

Рішення: Величина вибірки = $(3000000 \times 2,31) : 50000 = 139$.

Наступним важливим етапом вибіркового методу є перевірка відібраних елементів. На цій стадії розпочинається звичайна аудиторська перевірка відповідно до визначених цілей, наприклад: надсилання листів-запитів дебіторам, проведення арифметичних підрахунків, здійснення тестів контролю та перевірок по суті, аналіз, порівняння інформації в різних документах (облікових регістрах), яка відноситься до однієї господарської операції тощо.

Всю свою роботу щодо здійснення аудиторської вибірки та перевірки відібраних елементів аудитор повинен ретельно задокументувати у відповідних робочих документах.

Завершальною стадією вибіркового методу є оцінка результатів перевірки. Це дуже відповідальний етап вибіркового дослідження, адже аудитор повинен прийняти рішення про довіру (чи недовіру) до результатів вибірки. Якщо у результаті вибіркового дослідження не було виявлено помилок, то значення припустимої помилки залишається в силі, тобто точність залишається на рівні, з самого початку встановленому аудитором.

Якщо аудитор виявив помилки, він повинен визначити їх кількість та проаналізувати їх характер і причини виникнення.

У разі виявлення навіть однієї помилки аудитор слід переглянути: або значення рівня довіри, або значення точності, або обох значень разом узятих і лише після цього формувати висновки. Більш доцільним, як свідчить практика, є перегляд рівня точності. Щоб пояснити це, звернемося до останнього вищенаведеного прикладу щодо монетарної вибірки. Було визначено, що величина вибірки становить 139 елементів. Припустимо, що один з елементів вартістю 25000 грн. виявився неправильним. Було виявлено одну помилку, тому згідно з таблицею визначення коефіцієнта надійності його значення для рівня довіри дорівнює 90% за наявності однієї помилки. Новий коефіцієнт надійності становитиме 3,89.

Таким чином, монетарна точність = коефіцієнт надійності \times інтервал вибірки = $3,89 \times (3000000 : 139) = 83956,8$.

Це означає, що аудитор впевнений на 90% в тому, що максимальна помилка у генеральній сукупності — менше 83956,8 грн. Дана величина значно більша за попередньо встановлений розмір припустимої помилки (50000 грн.). У разі якщо аудитор вирішить зберегти рівень довіри 90%, то йому слід переглянути рівень точності. В наведеному прикладі його необхідно підвищити.

Оцінку виявлених помилок у процесі вибіркової перевірки проводять ще використовуючи підхід Макрея. Він передбачає переоцінку значень виявлених помилок шляхом множення величини цих помилок чи відхилень на так званий коригувальний коефіцієнт точності. Цей коефіцієнт залежить від рівня довіри та фактичного розміру виявлених помилок, його можна визначити за допомогою спеціальних таблиць. Значення коригувального коефіцієнта точності будуть різними при коригуванні завищених та занижених помилок. Тому помилки спочатку потрібно згрупувати за їхнім впливом на завищення чи заниження показників.

Проілюструємо застосування підходу Макрея, використовуючи дані такого прикладу. Припустимо, що аудитор виявив декілька помилок, які занижують показники звітності у загальній сумі 810 грн. та завищують — у загальній сумі 1200 грн. Використовуючи коригувальні коефіцієнти точності послідовно до кожної з помилок (з урахуванням її розміру та рівня довіри), аудитор визначив величину впливу помилок після коригування у сумі 710 грн. Початково аудитор встановив припустимий рівень помилки (точність) у сумі 50000 грн. Тоді значення нового рівня точності буде:

$$50000 + 710 - (1200 - 810) = 50320.$$

У цьому випадку коригування початково встановленого рівня точності є незначним.

Якщо виявлені аудитором помилки значно перевищують початково встановлений ним припустимий їх розмір, він повинен збільшити обсяг вибірки, а в деяких випадках провести суцільну перевірку; якщо це доречно — надати рекомендації щодо внесення виправлень до звітності (або облікових реєстрів); визначити вплив виявлених помилок на тип аудиторського висновку.

Застосування процедур вибіркового дослідження в процесі аудиту значно спрощується й стає ефективнішим в умовах використання комп'ютерної техніки та спеціальних пакетів прикладних програм.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 3.

Аудиторська вибірка — це використання аудиторських процедур стосовно менш ніж 100% бухгалтерських записів або показників фінансової звітності, які дають змогу аудитору отримати аудиторські докази і, оцінивши окремі характеристики відібраних даних, розповсюдити дієвість цих доказів на всю сукупність даних.

Основні переваги використання вибірових досліджень в аудиті: економія часових, трудових та матеріальних ресурсів; можливість розширення програми аудиту та більш детального вивчення окремих об'єктів; використання вибірового дослідження дозволяє аудитору вирішувати завдання з більш вагомих науковим обґрунтуванням; оперативність надання результативної інформації; використання в умовах, що виключають можливість суцільного дослідження; можливість вибірового контролю результатів, отриманих під час суцільних досліджень.

Сутність вибірового дослідження полягає у вивченні частини та перенесення отриманих результатів на ціле, що несе в собі певний ризик – ризик вибірового дослідження – що висновок аудитора, зроблений на основі вивчення вибірової сукупності, може відрізнятись від висновку, який міг бути зроблений у результаті здійснення тих самих аудиторських процедур по відношенню до всієї генеральної сукупності.

Вибірковий аудит поділяють на дві практично схожі, хоча і з певною специфікою частини: вибірова перевірка системи внутрішнього контролю і перевірка правильності відображення в бухгалтерському обліку оборотів і сальдо по рахунках.

